

РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ РОЗКОПОК НА СТРИЙСЬКОМУ ЗАМКУ У 2023 РОЦІ (ПОПЕРЕДНЄ ПОВІДОМЛЕННЯ)

Микола БАНДРІВСЬКИЙ ¹, Роман СУЛИК²

¹ Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: bandrm@ukr.net

² Археологічна комісія НТШ,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: r.sulyk@gmail.com

Подано попередні результати перших археологічних досліджень Стрийського замку, проведених у 2023 р. Встановлено, що його нижня частина вціліла, тоді як верхню (надземну частину замкових споруд) розібрала австрійська влада після 1772 р. Двома розкопами відкрито окремі ділянки довгої дерев'яної споруди завширшки приблизно 5 м (ширина приміщень сягала 3,4 м, з імовірною галереєю завширшки 1,2–1,5 м зі східної сторони). Зазначено, що особливо цікаві елементи каркасу – поперечні балки, чотиригранні в перерізі, і такої ж форми (і теж дуже прецизійно обтесані до стану абсолютно рівної поверхні) бруси-лежні, бічна сторона яких становила 28–30 см, що мали стабілізувати конструкцію від поперечної деформації.

Простежено, що на найбільш ранніх етапах будівництва Стрийського замку широко використовували палі, з огляду на болотисту і заводнену місцевість. Зауважено, що ці глибоко вбиті у ґрунт (понад 4,1 м) дерев'яні палі все ж подекуди не витримували навантажень, про що свідчить «продавлення» ними, до того ж наскрізь, південної стяжки-розпорки. Спостережено, що при цьому верхні торці паль буквально надвое розщепили товстий брус стяжки в цьому місці. Констатовано, що це могло статися або через постійне й сильне навантаження бічних стін споруди 1, або бути результатом динамічного навантаження (від роботи в цьому місці млина, людвисарні чи якогось механічного кування). Припущено, що цю суцільну – завдовжки понад 50–55 м – споруду, яка, судячи з усього, була збудована в XIV–XV ст., могли використовувати як казарму для тутешнього замкового гарнізону, і вважаємо, що саме її позначено на карті Стрийського замку Д. Гагерштайна 1778 р.

Також припущено, що, згідно з археологічними даними і писемними джерелами, ця довга дерев'яна споруда (казарма?) могла бути однією з будівель, які заклав тут у 30-х роках XV ст. власник Стрийського замку Заклік Тарло герба Топір і які завдяки перебудованням проіснували до 1770-х років. Висловлено здогад, що після завершення функціонування цієї довгої казарми, майже впритул до неї був закладений фундаментний рів і вже в ньому не пізніше XV ст. було введено муровану кладку нової дводільної мурованої споруди завдовжки приблизно 14 м, яка виконувала спершу роль арсеналу, а згодом – замкової та міської скарбниці і повністю була розкрита наступного польового сезону.

Вперше опубліковано численний та добре датований матеріал переважно XVI–XVII ст.: уламки керамічних і скляних посудин, брускову готичну цеглу, віконні скельця, фрагменти пишно декорованих ренесансових і ранньо-барокових кахлів, оздоблення каміну, палеозоологічні рештки, велику колекцію різнопрофільної цегли (зокрема клінкерного випалу), уламки цегли з покриття долівки, численні уламки ліпнини (зокрема з розписом), монети, мушкетні кулі, кулі до пістоля, залізне ядро до гармати, предмети особистої гігієни (зубні щітки із зубочистками) та фрагменти порцелянових посудин. Зазначено, що колекція залізних предметів охоплює великі обценьки, фрагменти витих ланців, підковки для чобіт,

фрагмент шпори, деталі коліщатого механізму мушкета, фрагмент кінської підкови, залізну виделку для м'яса та ін.

Стверджено, що матеріали з розкопок Стрийського замку, які вперше введено до наукового обігу, розширюють загальноприйняті уявлення про фортечне будівництво на українському Підгір'ї наприкінці середньовіччя і на початку доби модерну.

Ключові слова: Стрийський замок, археологічні дослідження, дерев'яна споруда.

Перші археологічні розкопки у Стрию провела експедиція Археологічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у 1990–1991 р. на північній околиці міста. За їхніми результатами написано Звіт про польові дослідження та низку публікацій і виголошено чимало доповідей на конференціях.

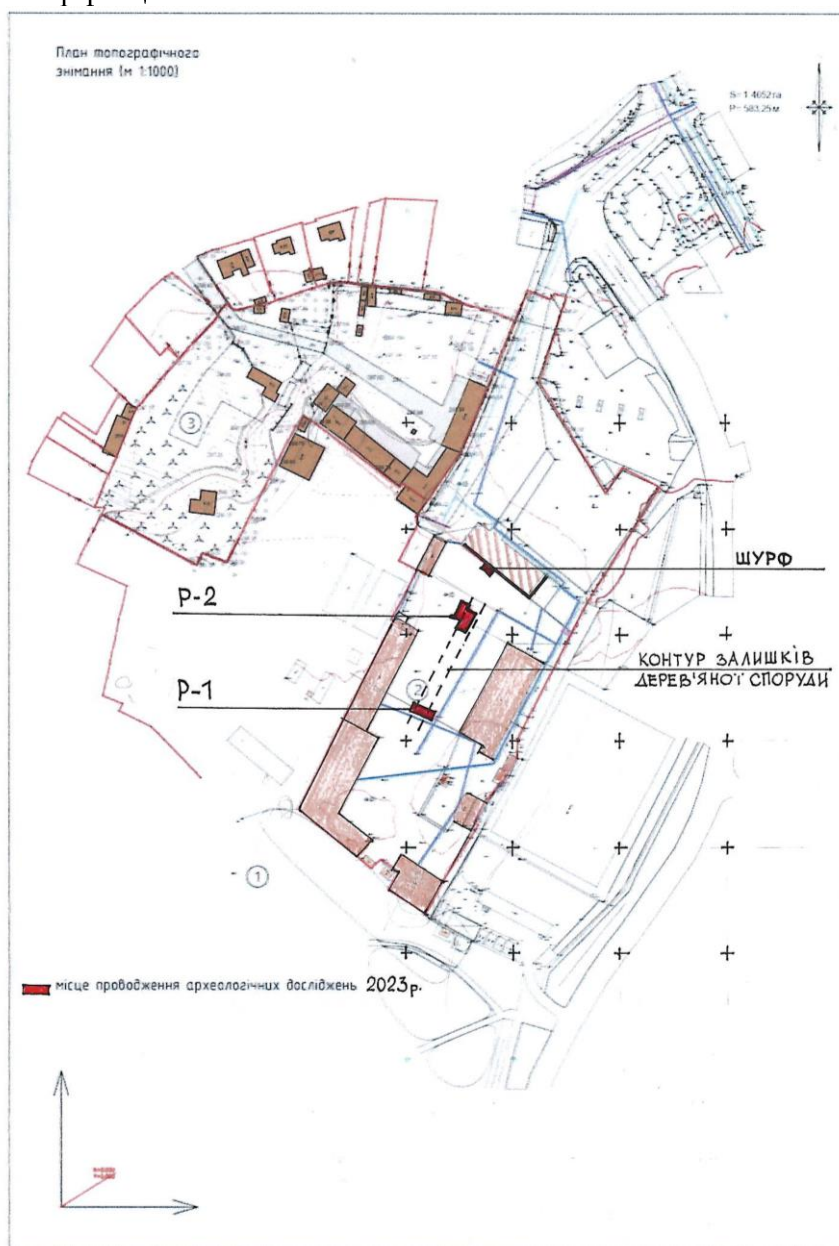

Рис. 1. Стрий, план топографічної зйомки з позначенням двох розкопів I та II
Fig. 1. Striy, topographic survey plan with designation of two excavations I and II

Нашу увагу саме до північної околиці міста привернув той факт, що тут, в ур. Лани Долішні (поблизу колишнього сільгосптехнікуму і парку з кортами), ще 1976 р. розвідкова група у складі Ярослава Ісаєвича, Ольги Ісаєвич, Леоніда Мацкевого і Вадима Артюха виявила сліди поселення пізньоримського часу. У наступні роки його неодноразово досліджував один з авторів (Бандрівський, 2002, с. 119–122). У 1988–1989 р. під час кількаразового обстеження цих ділянок в ур. Лани Долішні у стінках траншеї він зібрав уламки посуду XI–XII ст., про що було повідомлено в місцевій пресі (Бандрівський, 1990, с. 3).

Провести перші археологічні розкопки у Стрию тоді вдалося за сприяння асоціації істориків Стрийщини та Стрийського краєзнавчого музею в особі директорки Галини Верес та наукового працівника і завідувача відділом цього музею Богданни Фур.

Нагадаємо, що тоді було досліджено дві житлово-господарські споруди XI–XII ст., господарську яму, простежено цілу систему стовпів-опор. Із заповнення цих споруд походить залізна шпора з півциркульно вигнутою дужкою з чотиригранним шипом у центрі. Один із збережених кінців шпори розклепаний у вигляді трикутника із згладженими кутами. У цьому плоскому кінці-петлі є дві вузькі щілинки для шкіряних ремінців (це шпори IV типу за класифікацією Олександра Кіріпчнікова). Ще одну шпору такого ж типу було виявлено наступного року у споруді 3. Приблизно в одному місці зі шпорою у споруді 2 знайдено залізний ніж черешкового типу, а ще два із прямою спинкою – у верхньому шарі заповнення споруди 2. Характерним є бронзовий пустотілий гудзичок у вигляді маленької кульки зі спеціально нанесеними вм'ятинами на тільці й обляманною петелькою для пришивання, а також бронзовий хрестик рівнораменної форми з кулькоподібними закінченнями ramen (за припущенням Михайла Рожка, цей хрестик міг походити від багатоскладової жіночої прикраси). Цікаві два втульчасті вістря стріл із широко розставленими і заточеними на краях вусиками. У куті одного з жител при самій долівці знайдено маленьке пряслице з овруцького шиферу, виточене механічним способом. Воно має бузковий колір, а на боках – серію нерегулярно нанесених насічок. Так само малодатуюча невеличка банкоподібної форми намистинка, виготовлена зі склоподібної пасти темно-синього кольору. Аналіз планувальної структури споруд і жител, виявив їхню нетиповість для тогочасних (із досліджених на сьогодні) споруд цих місць і Підкарпаття загалом. Особливо цікаво, що близько $\frac{1}{4}$ знайдених уламків посуду з горизонту XI–XII ст. походить від посудин, прикрашених зубчато-колісним штемпелем, прототипи і генезис яких не простежуються в місцевому галицькому матеріалі, зате чисельно представлені в печенізьких комплексах по той бік Карпат. Це й не дивно, адже найближчі до Стрия стійбища печенігів розташовувалися в околицях Сучави. Вперше ці припущення були озвучені в нашій спільній доповіді на міжнародній конференції у Львові (Бандрівський, Сулик, 1994, с. 52–54).

У 2023 р. Стрийська археологічна експедиція відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України під керівництвом доктора історичних наук, старшого наукового співробітника відділу археології М. Бандрівського спільно з Археологічною комісією НТШ розпочала розкопки на території колишнього Стрийського замку – вул. Болехівська, 2 (колишнє Автотранспортне підприємство – АТП)¹. Дослідження проводилися на території замку, від якого на сучасній поверхні міста практично не залишилося і сліду. Тутешній замок, згаданий у численних письмових джерелах, від початку був замкненим комплексом оборонних, житлових та інших споруд, необхідних для нормального функціонування цієї підкарпатської твердині. Крім оборонного призначення, Стрийський замок – майже впродовж усіх віків свого існування – виконував також резиденційні та адміністративно-громадські функції. Однією з його особливостей (як і багатьох інших замків,

¹ Підставою для робіт був Кваліфікаційний документ № 146/23 на проведення наукового дослідження археологічної спадщини, виданий Інститутом археології НАН України від 29 серпня 2023 р. на ім'я Миколи Бандрівського.

що розмішувалися не на вершинах пагорбів, а в заболоченій низині або ж при річковій заплаві) була замкнутість забудови (причому зусебіч) і поліфункційне використання при домінуванні військово-оборонної функції.

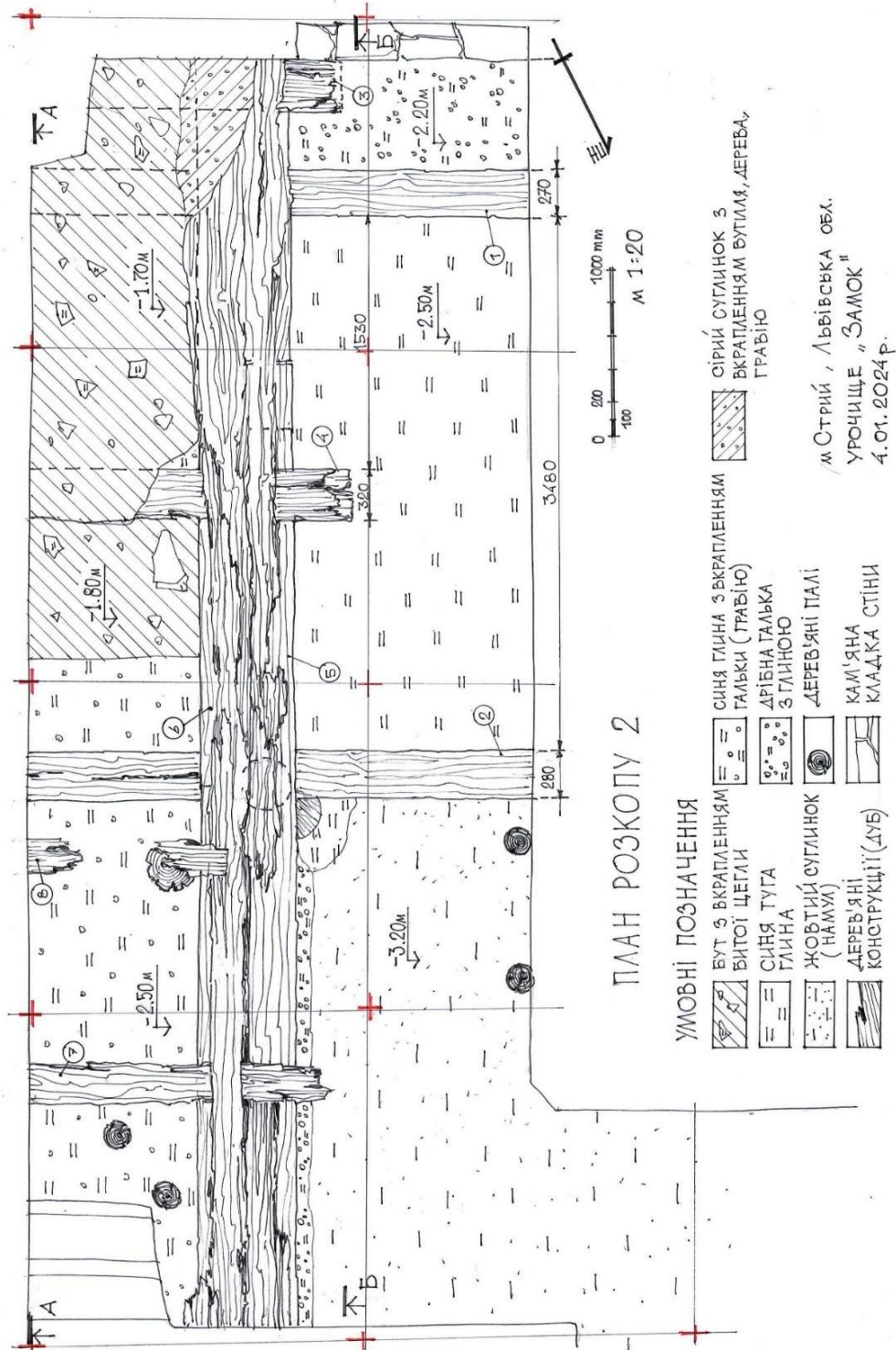

Рис. 2. Стрий, загальний план розкопу-II

Fig. 2. Striy, general plan of excavation-II

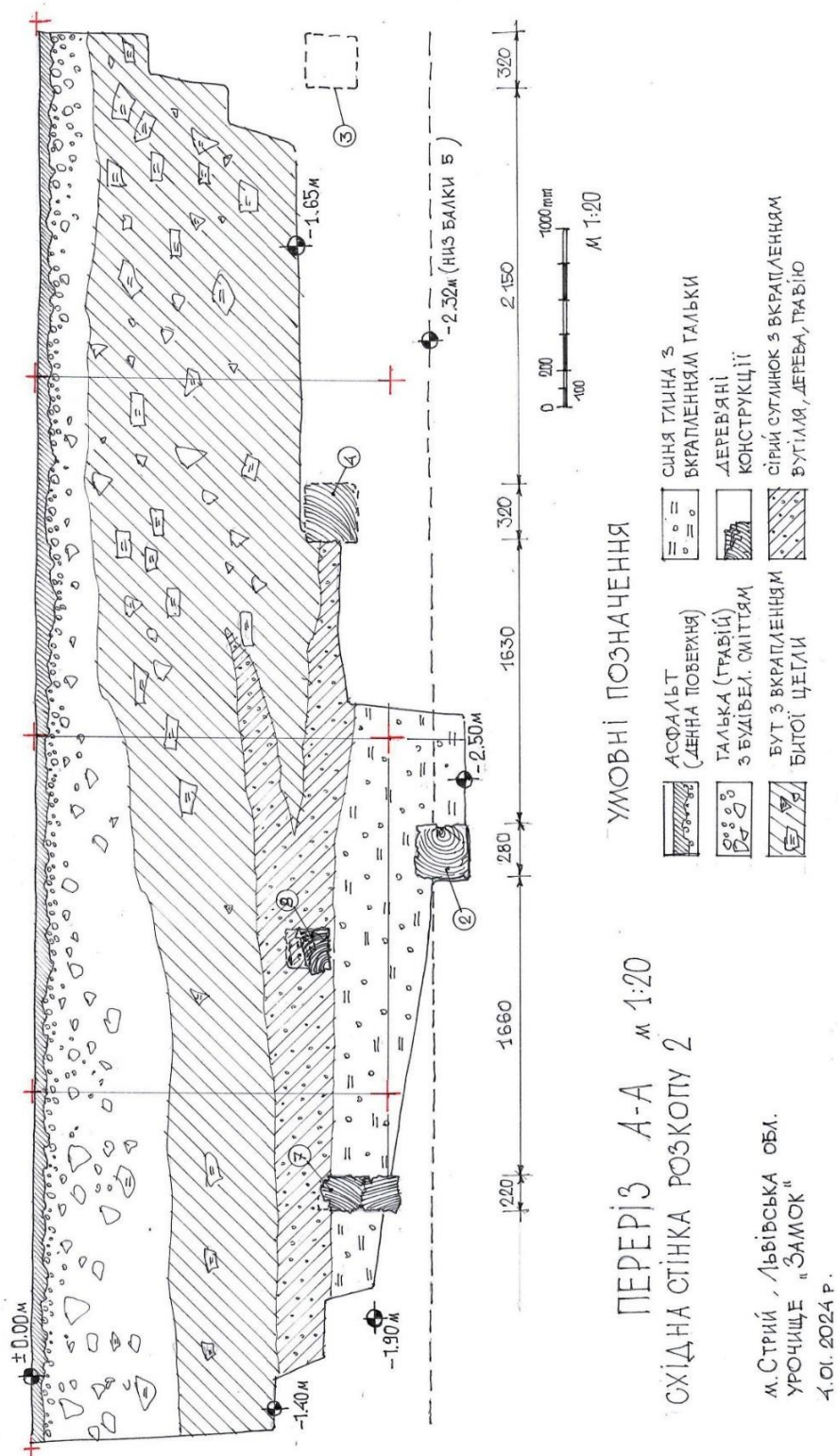

Рис. 3 . Стрий, стратиграфічний переріз східної стінки розкопу-II
Fig. 3. Stryi, stratigraphic section of the eastern wall of excavation-II

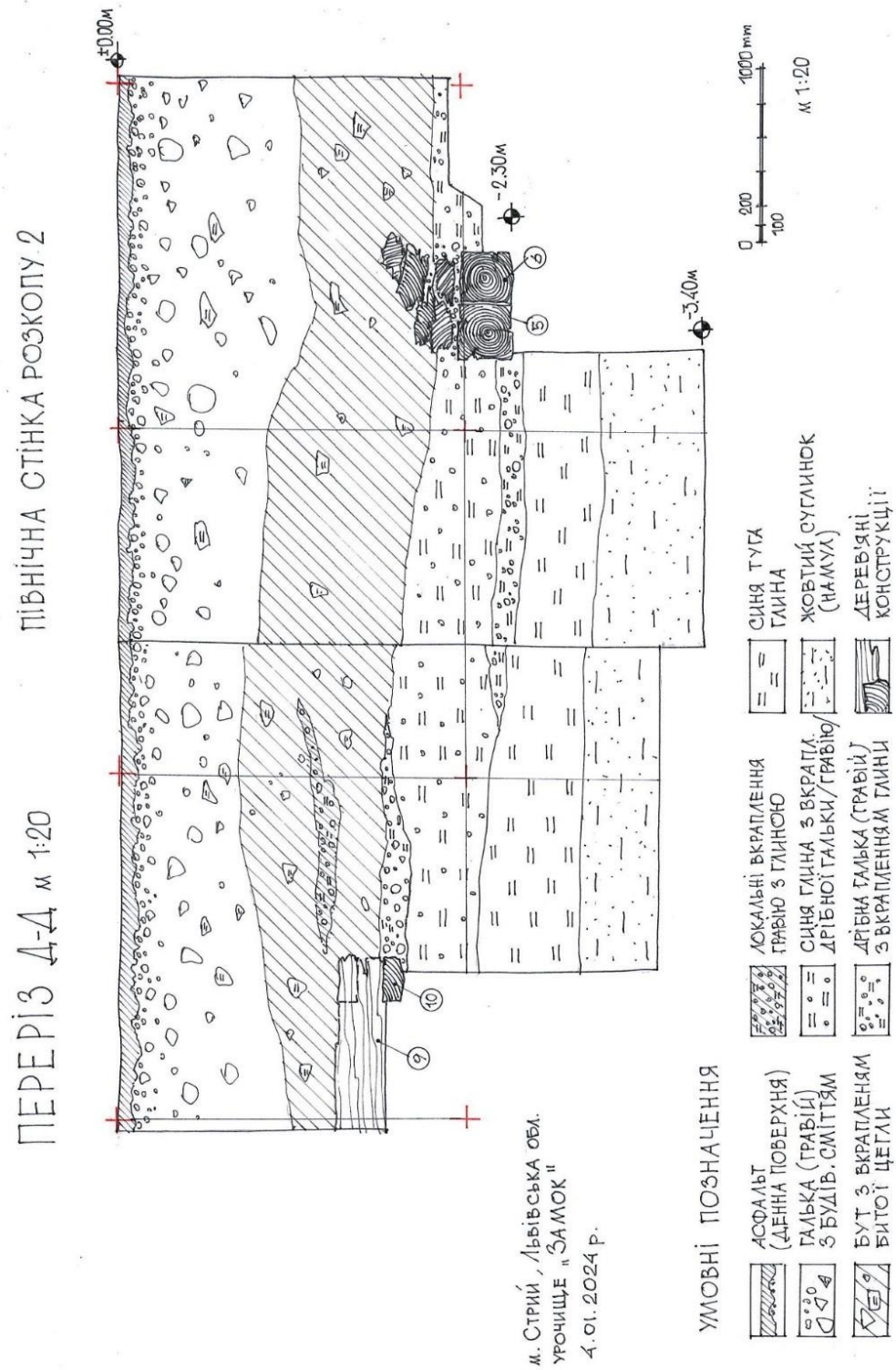

Рис. 4. Стрий, стратиграфічний переріз північної стінки розкопу-II
Fig. 4. Striyi, stratigraphic section of the northern wall of excavation-II

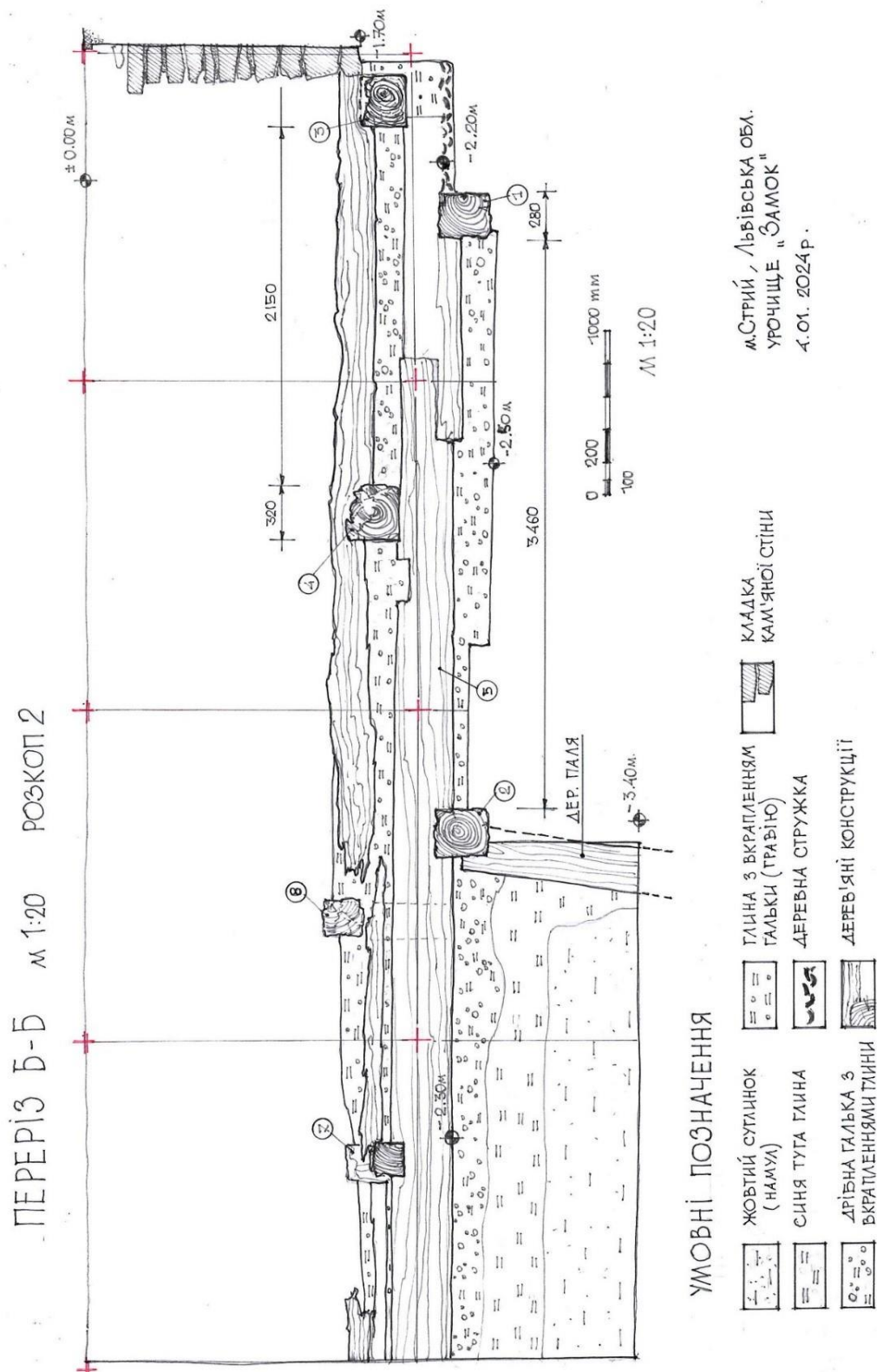

Рис. 5. Стрий, стратиграфічний переріз вздовж поздовжньої осі споруди-3 на розкопі-II
Fig. 5. Stryi, stratigraphic section along the longitudinal axis of structure-3 in excavation-II

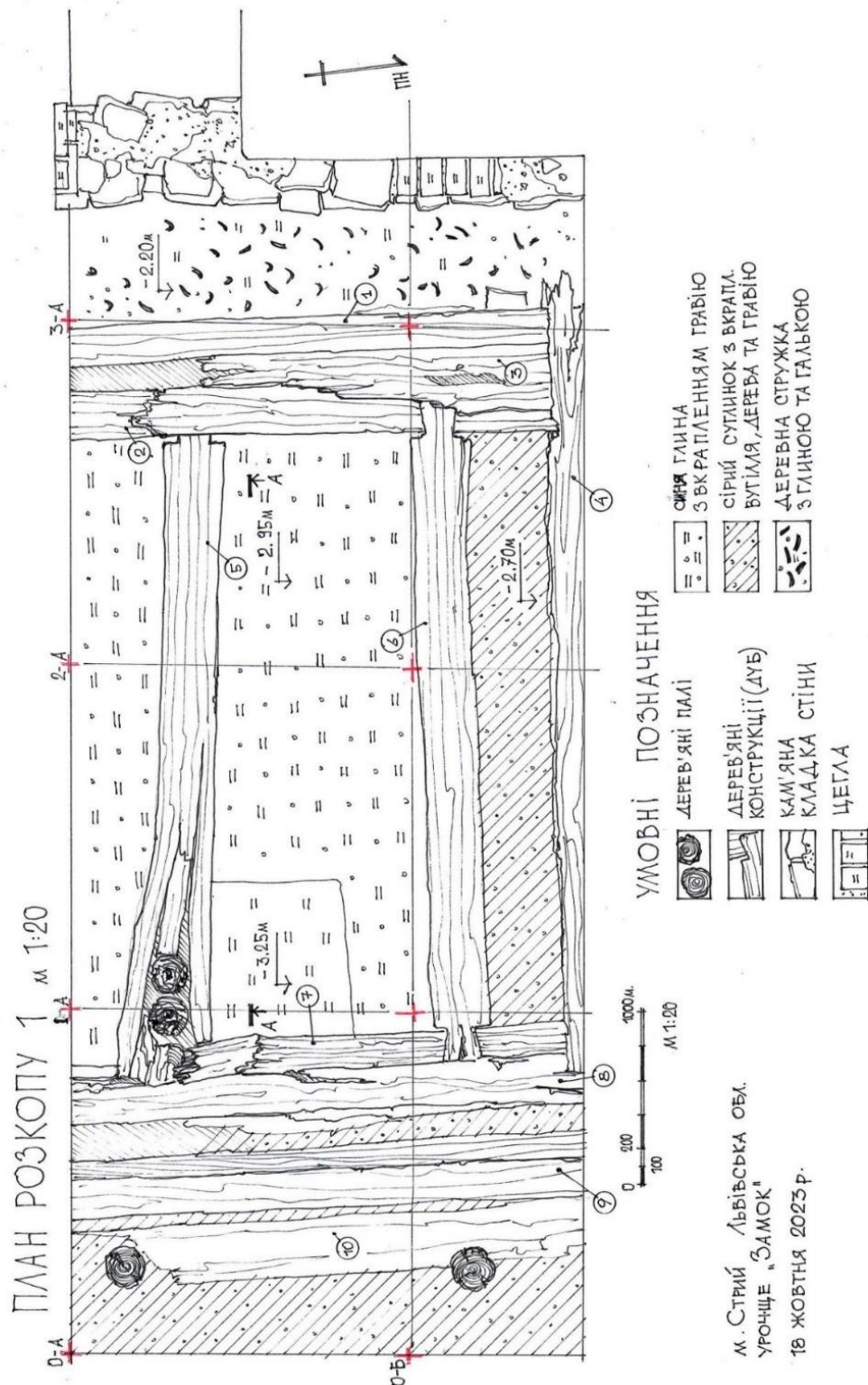

Рис. 6. Стрий, загальний план розкопу-I із вказанням залягання центральної частини споруди-1

Fig. 6. Striy, general plan of excavation-I with indication of the location of the central part of the construction-1

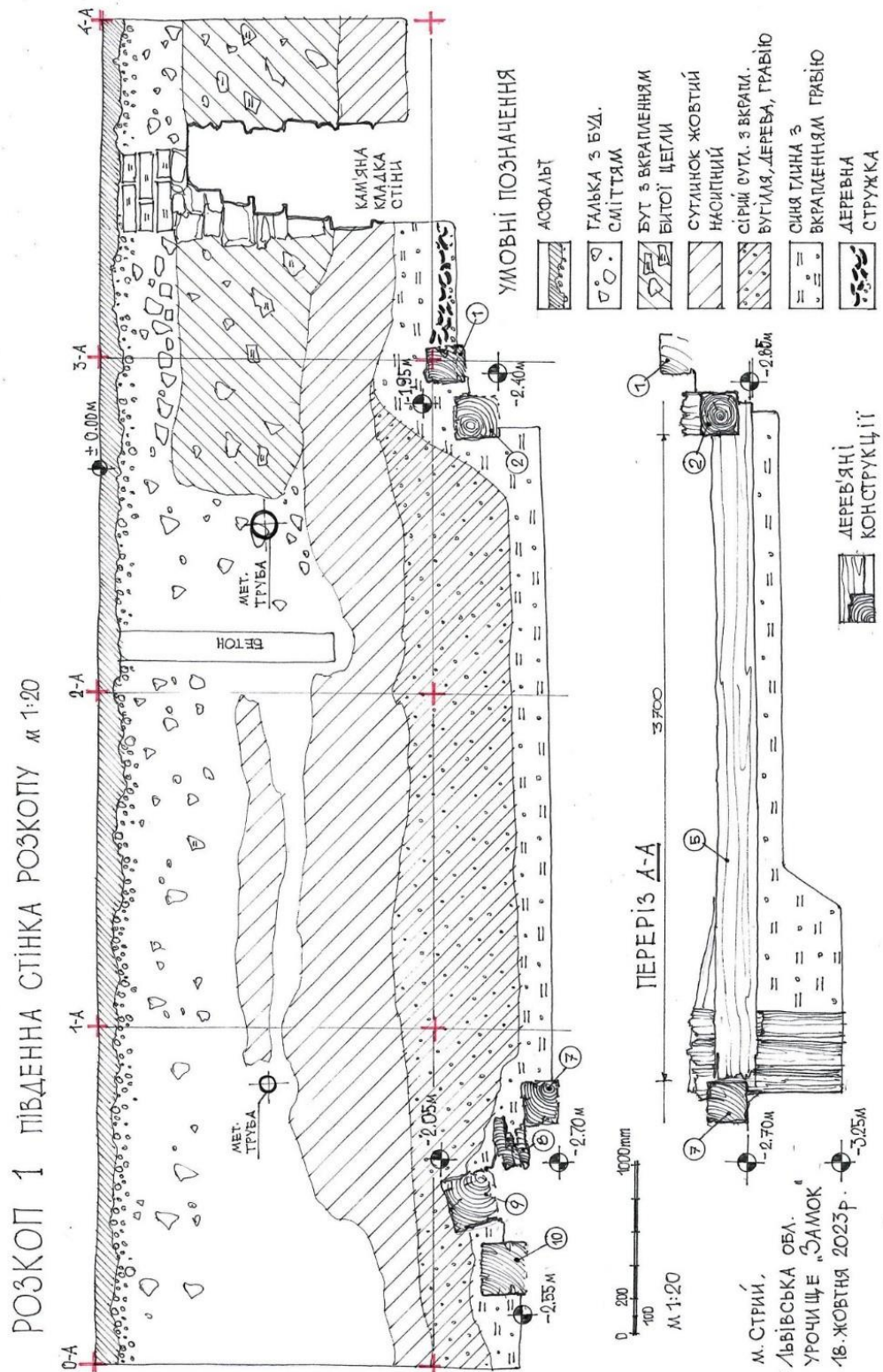

Рис. 7. Стрий, стратиграфічний переріз південної стінки розкопу-I
Fig. 7. Stryi, stratigraphic section of the southern wall of excavation-I

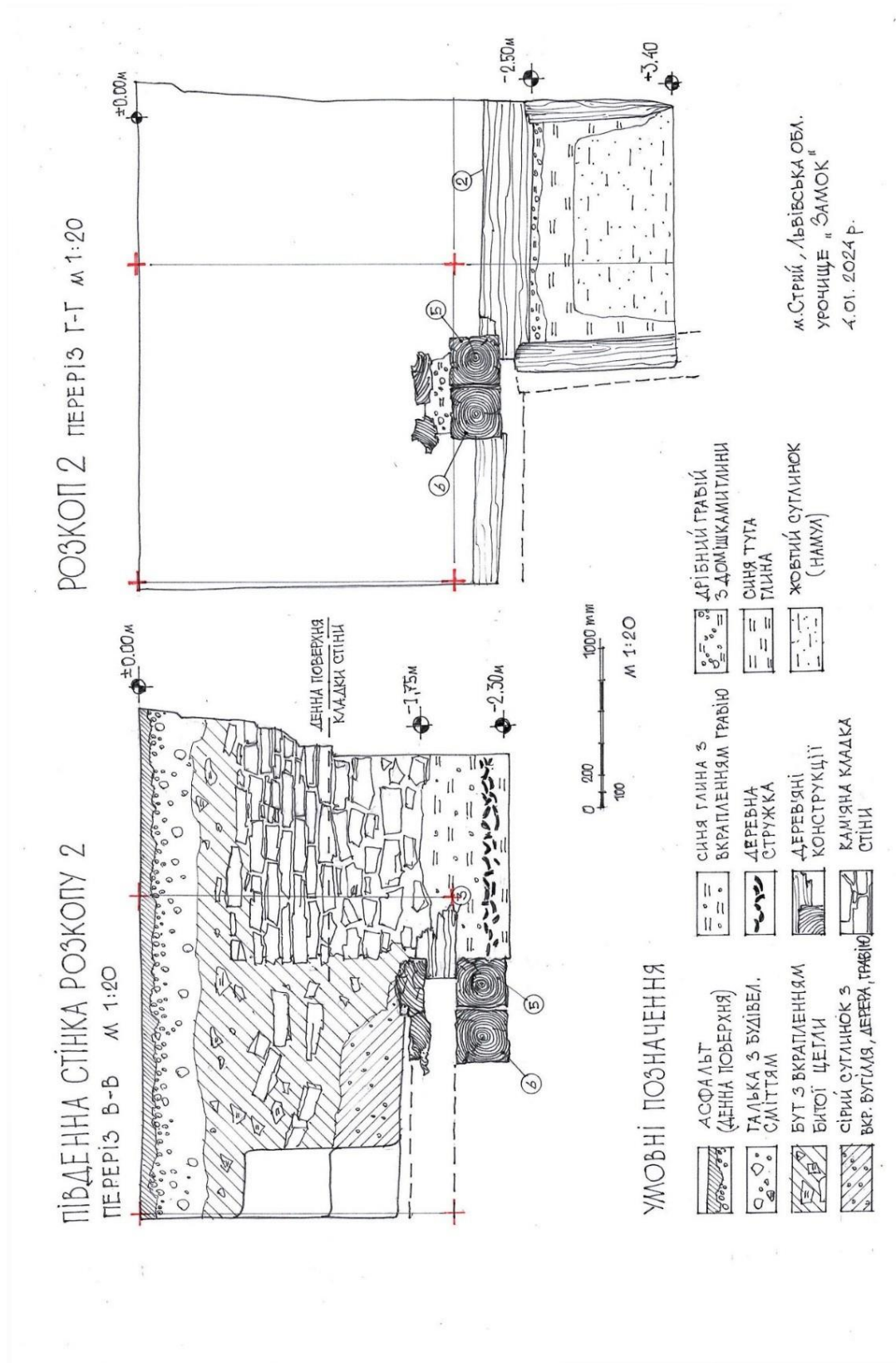

Рис. 8. Стрий, стратиграфічний переріз південної стінки розкопу-II
Fig. 8. Striyi, stratigraphic section of the southern wall of excavation-II

Опис розкопів, об'єктів і питання стратиграфії

Споруда 1 на розкопі I. У розкопі I, закладеному в південній частині старого замчища (див. план геодезичної зйомки, рис. 1), виявлено середню частину довгої просторової каркасної дерев'яної споруди. Поздовжня її вісь (далі споруда 1) зорієнтована вздовж осі північ–південь із незначним відхиленням. У розкопі I на площі приблизно 24 м² і на глибині 2,1–2,7 м спершу було розкрито дубові чотиригранні в перерізі бруси завдовжки до 3,9 м і завтовшки до 0,4 м. Ці бруси виконували роль стяжок-розпірок (працювали на розтяг), а їхні торцеві частини були заклинені, перпендикулярно розміщені, у лежні-підвалини (рис. 2; 21). Отож ці конструкції розподіляли тиск стіни на більшу площу. Цікаво, що торці стяжок-розпорок були заклинені в особливий спосіб – зрубним з'єднанням типу «ластівчиного хвоста» (рис. 20).

Подальше поетапне розкриття цих об'єктів підтвердило наші припущення, що на ці масивні дубові підвалини й розпірки-стяжки вже на стадії проектування цієї споруди були заплановані дуже сильні динамічні навантаження зверху. Певним підтвердженням такого припущення є те, що вузли досліджуваної споруди були оперті на жмутки (систему) вертикальних кругляків-паль, які, будучи гострозаточеними на нижньому кінці, вбиті у ґрунт на глибину понад 4,1 м (простежити нижче ми не змогли через постійне надходження ґрунтових вод і підтоплювання розкритої площі). Ця система дерев'яних паль підтримувала та приймала на себе в тих точках навантаження нижнього ярусу дерев'яного каркасу.

Те, що на згадані масивні дубові підвалини і стяжки-розпірки чинився сильний тиск, свідчать сліди яскравих та дуже наочних деформацій, які в ряді місць простежено в цьому просторовому наземному каркасі (рис. 23; 24).

Питання, чому всі без винятку бруси-стяжки і підвалини у споруді 1 надзвичайно прецизійно оброблені, хоч ніби то були призначені для занурення у ґрунт, – залишається без остаточної відповіді (можливо, саме така обробка сокирою сприяла кращому збереженню поверхні оброблюваного бруса, бо лезо інструмента під час обтісування чи затіски сильно ущільнює волокна деревини і тим запобігає швидкому підгниванню). У робочому порядку можемо припустити, що в час функціонування споруди 1 весь той простір між брусами-стяжками, які своїми торцями були заклинені в підвалини, мабуть, все-таки перебував на відкритому повітрі і лише згодом був засипаний товстим шаром чистої та в'язкої сиво-попелястої глини, верхній рівень засипки якої загалом збігався із верхньою поверхнею тих дубових стяжок та підвалин (рис. 3; 4).

Те, що глибоко вбиті у ґрунт дерев'яні палі все ж подекуди не витримували навантажень, які несли, свідчить «продавлення» ними, до того ж наскрізь, південної стяжки-розпорки. При цьому верхні торці паль буквально надвоє розщепили товстий брус стяжки в цьому місці (рис. 23; 24). Це могло статися через постійне й сильне навантаження бічних стін споруди 1 або, як припускає Юрій Лукомський, ми маємо справу з результатом динамічного навантаження (від роботи млина, людвисарні чи якогось механічного кування, яке відбувалося саме в цьому місці). Тобто у споруді 1 стовпи (можливо й палі) настільки міцно на щось опираються (і це вперше зауважив Ю. Лукомський)², що горішні балки під навантаженням (найімовірніше динамічним) тріщать у місцях з'єднання.

Зі стратиграфії південної стінки розкопу I (рис. 7) бачимо, що чотиригранні підвалини своїми нижніми поверхнями лежать на глибині приблизно 2,4–2,85 м. Власне, на цій глибині (2,5–2,85 м) від рівня сучасної поверхні і зафіксовано залягання брусів-стяжок. Цікаво, що із західної сторони від підвалини в західній частині розкопу I, на глибині 1,95–2,1 м простежено

² Подібні конструкції виявив Ю. Лукомський у Львові на пл. Галицькій у 2007 р. Можливо, це були рештки Канонічного млина, як вважає Юрій Лукомський. Але там були з'єднання скріплені, крім врубів, ще тиблями. На львівському розкопі 2007 р. дерево збереглося аналогічно за рахунок аловію, що покрив його шаром 3,5–4 м. Вони датувалися XVII ст. (матеріали з цих досліджень неопубліковані тому висловлюємо вдячність Ю. Лукомському за дозвіл їх використати і за консультації із приводу дерев'яних та кам'яних споруд, відкритих на території колишнього Стрийського замку у 2023 р.

незначний шар завтовшки до 10–15 см, складений із сильно спресованої деревної стружки чорного кольору, тирси та неперегнилого гілляччя, причому цей прошарок підходить впритул до бічної поверхні самої підвалини. Подібну ситуацію місцями простежено і на розкопі II біля споруди 3. Іншими словами, обробляли деревину, мабуть, таки безпосередньо на місці, не забираючи будівельного сміття. Можливо, це зроблено зумисне, щоб у дощову погоду чи під час танення снігу по цьому шарі будівельних відходів було легше підтягати нові колоди для обтесування чи вже готові бруси.

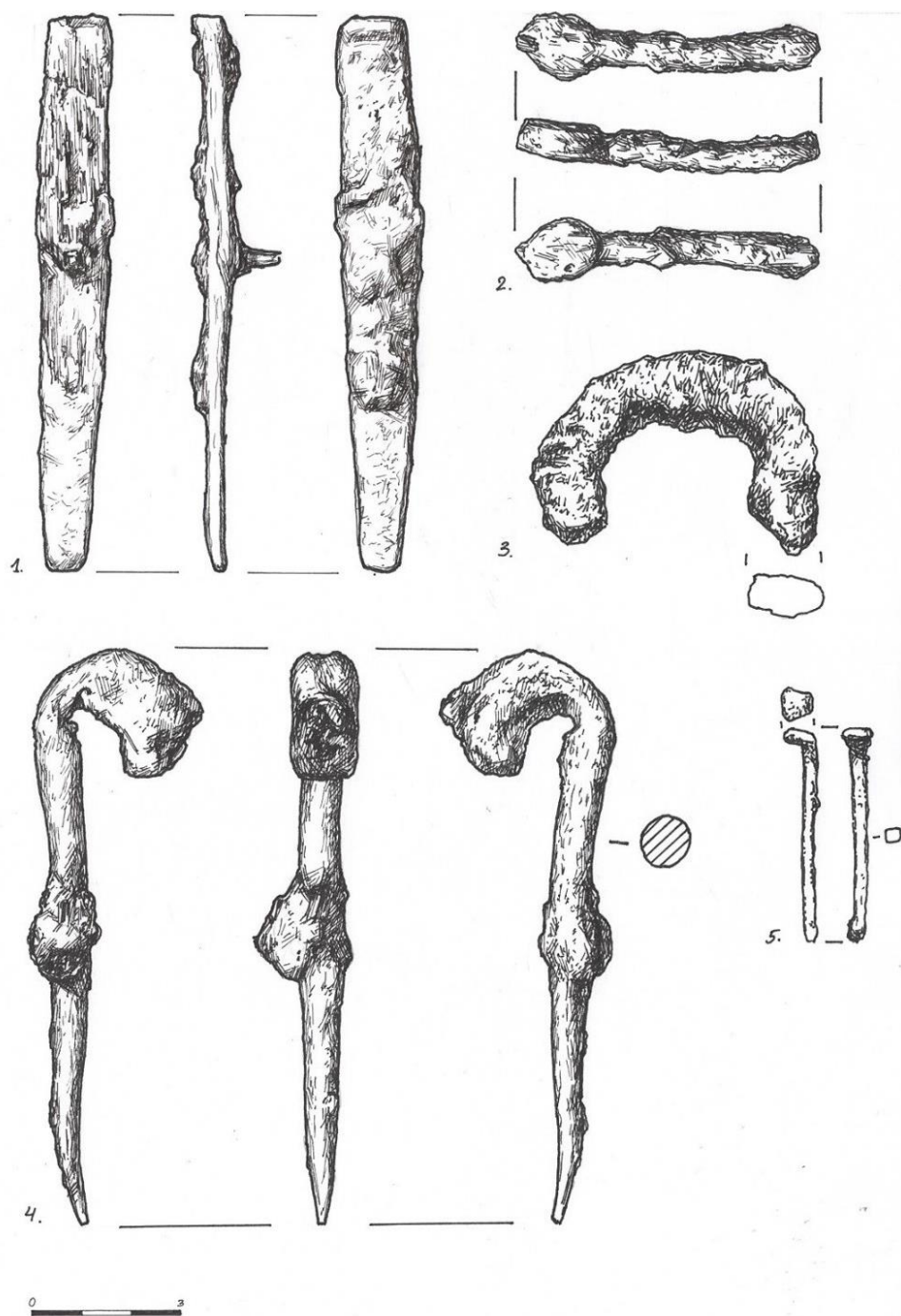

Рис. 9. Стрий, розкоп-II, фрагменти залізних речей
Fig. 9. Stryi, excavation-II, fragments of iron items

Для розуміння поетапності спорудження і подальшого використання споруди I, є товстий шар сиво-попелястої чистої глини, якою був засипаний увесь простір між підвалинами і стяжками. А вже після того, як споруда I припинила своє функціонування, її рештки, які ще, мабуть, виступали де-не-де над поверхнею, були засипані півметровим шаром сіро-брунатного суглинку із вкрапленнями вугілля, дерева, гравію та дрібної річкової гальки. Можливо, у цьому факті треба вбачати перехід до нового будівельного періоду в історії спорудження Стрийського замку.

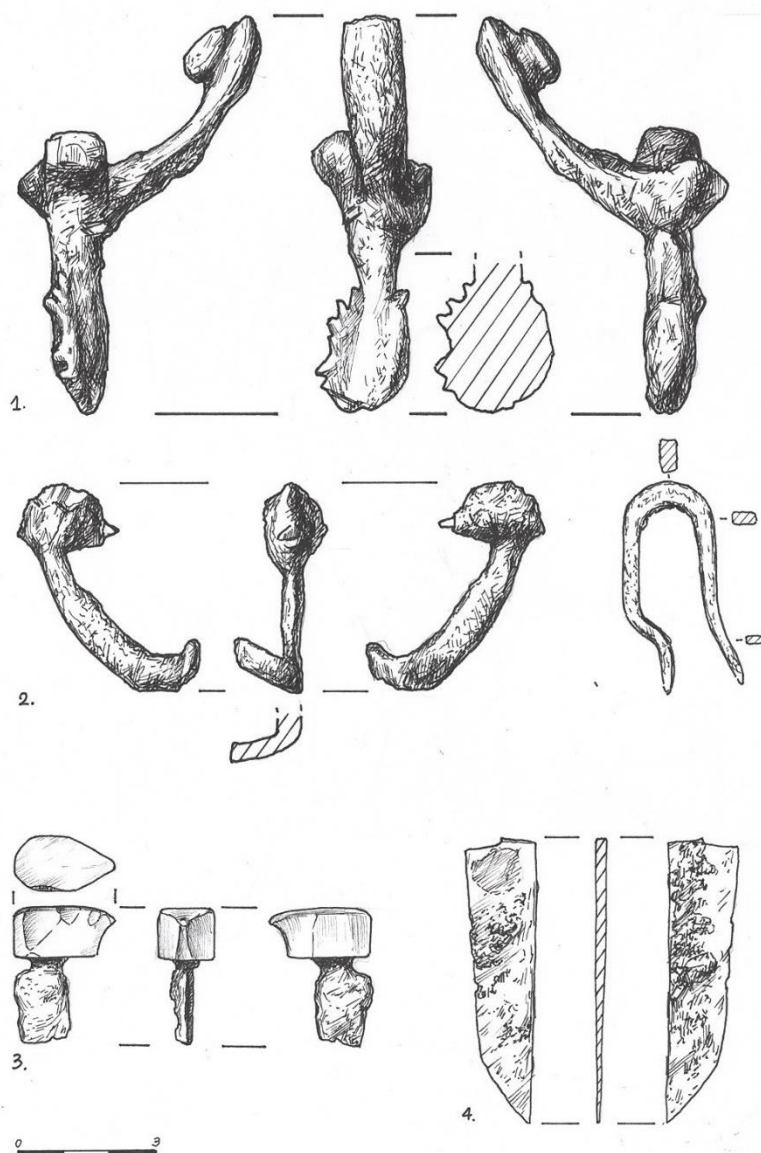

Рис. 10. Стрий, розкоп-II, цілі і фрагментовані предмети: уламок залізної шпори (1), частина підківки (2), фрагмент рогов'я залізного ножа (3), кінчик залізного ножа (4), залізна скоба (5)

Fig. 10. Striy, excavation-II, intact and fragmented objects: fragment of an iron spur (1), part of a horseshoe (2), fragment of an antler handle of an iron knife (3), tip of an iron knife (4), iron bracket (5)

Згадану кам'яну стіну, верхня частина якої проступила при західній стінці розкопу I вже на глибині 0,4 м, простежено до глибини 2,05 м (нижче опуститися через незалежні від нас причини ми не могли). Первісну ширину цього муру також не встановлено, оскільки його західний бік виявився розібраним на всю висоту (можливо, під час спорудження на цих

фундаментах казарми австрійського часу, цегляна кладка від якої збереглася досі). Нижній пласт конструкції кам'яної стіни виконаний, судячи з усього, порядовим муруванням лупаних каменів туронської крейди(?) з поверстками слабого вапняно-піщаного розчину. Довжина окремих каменів, взятих до цього фундаменту, сягала 60–70 см. Відзначено, що ці брили дуже тісно прилягають одна до одної, а розчином затерті навіть проміжки в щілинах.

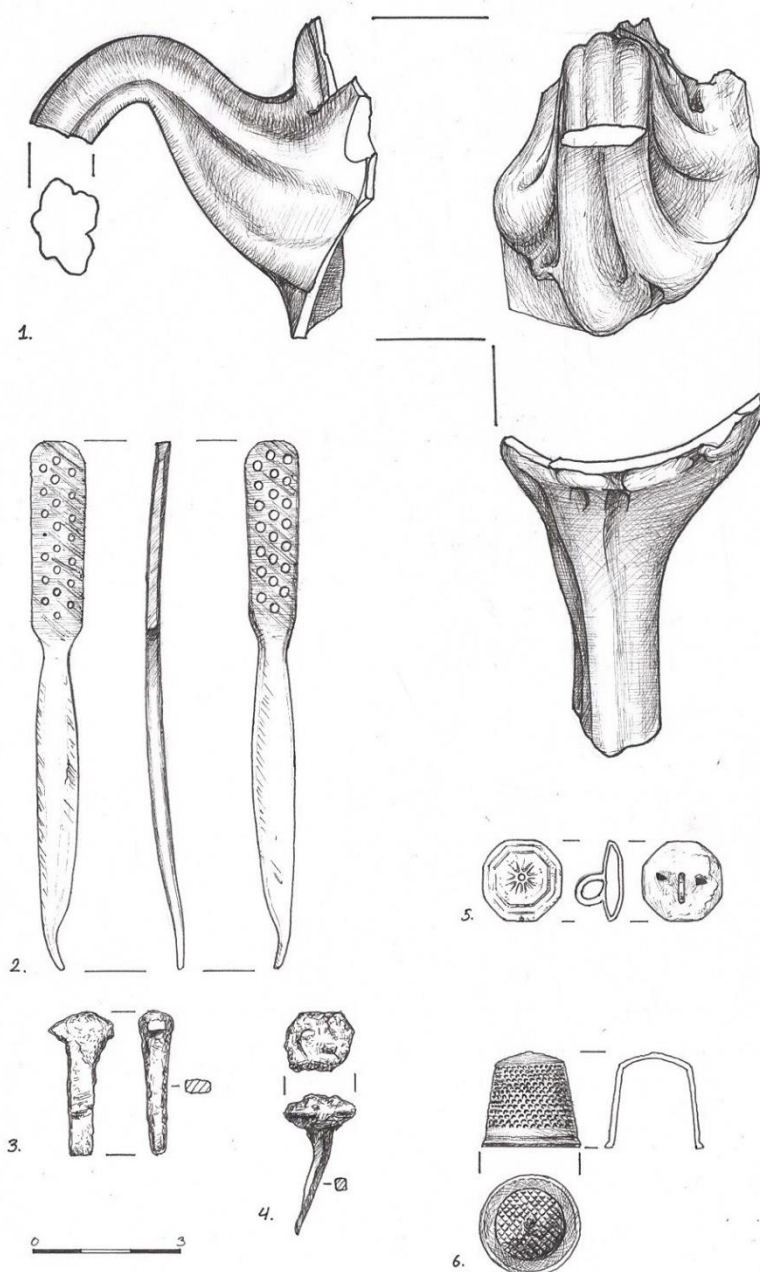

Рис. 11. Стрий, матеріали з розкопу-II: фрагмент ушка скляної посудини (1), зубна щітка з рогу із зубочисткою на кінці (2), залізна деталь (3), залізний цвяхок (4), пустотілий бронзовий гудзичок вкритий рештками позолоти (5), бронзовий або латунний наперсток (6)

Fig. 11. Stryi, materials from excavation-II: fragment of a glass vessel handle (1), antler toothbrush with a toothpick at the end (2), iron fragment (3), iron nail (4), hollow bronze button covered with remnants of gilding (5), bronze or brass thimble (6)

Той факт, що на перерізі південної стінки розкопу I (ліворуч і праворуч від нижньої частини кам'яної стіни та її фундаменту) не простежено пазухів фундаментного рову, може свідчити про те, що монтування споруди I відбувалося тоді, коли цей мурований об'єкт вже існував. Таке припущення підтверджує і те, що згаданий сильно спресований шар деревної трухи, стружки й неперегнилого гілляччя впритул примикає до цієї мурованої стіни з фундаментом (див.: рис. 8; 29). Не маємо остаточної певності, але так виглядає, що цей кам'яний мур (на відтинок якого було натраплено на краю розкопу I у західній його частині, представляє собою фрагмент однієї з палацових споруд – II або ж III – будівельного періоду, коли на цьому місці існував шестибаштовий замок.

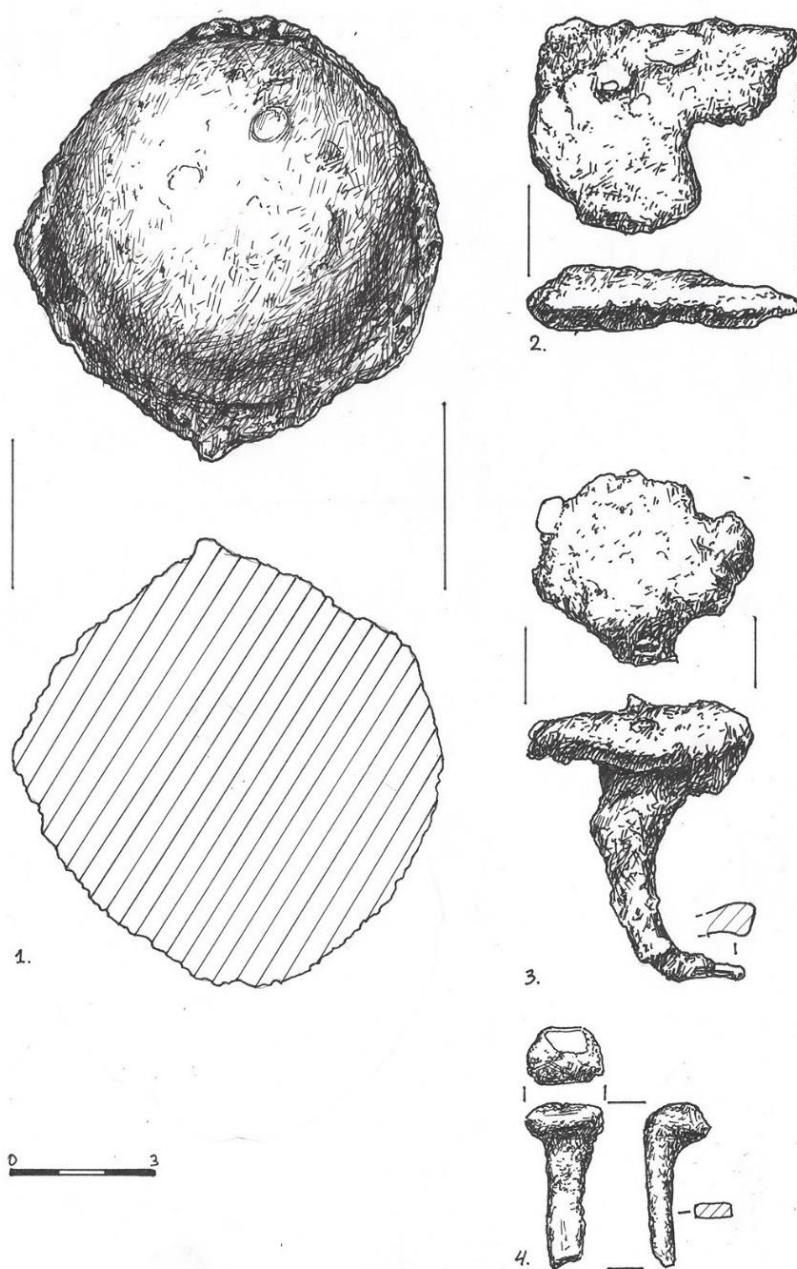

Рис. 12. Стрий, розкоп-II, залізні вироби, у тому числі шляпки декоративних цвяхів

Fig. 12. Stryi, excavation-II, iron items, including decorative nail caps

На протилежному, східному, краю розкопу I, ззовні від дубових підвалин, на яких подекуди ще зберігалися рештки нижньої частини стін (мабуть, зрубної конструкції), бачимо торці дерев'яних стовпів діаметром 20–25 см, які виступали над поверхнею, могли входити в конструкцію галереї і підтримувати її дах. Така вузька (приблизно 1,2–1,5 м) галерея могла бути споруджена з метою відведення дощових і талих вод, запобігаючи проникненню вологи до споруди I і замокання її дерев'яних конструкцій. Саме така невелика галерея попід східним краєм споруди унеможлиблювала пагубну дію води, яка в разі проникнення до середини, ослаблювала б дерев'яні елементи цієї конструкції (до слова, сліди зумисного відведення дощових та талих вод простежено і біля споруди 3 на розкопі II, закладеному на відстані 47 м на північ від розкопу I).

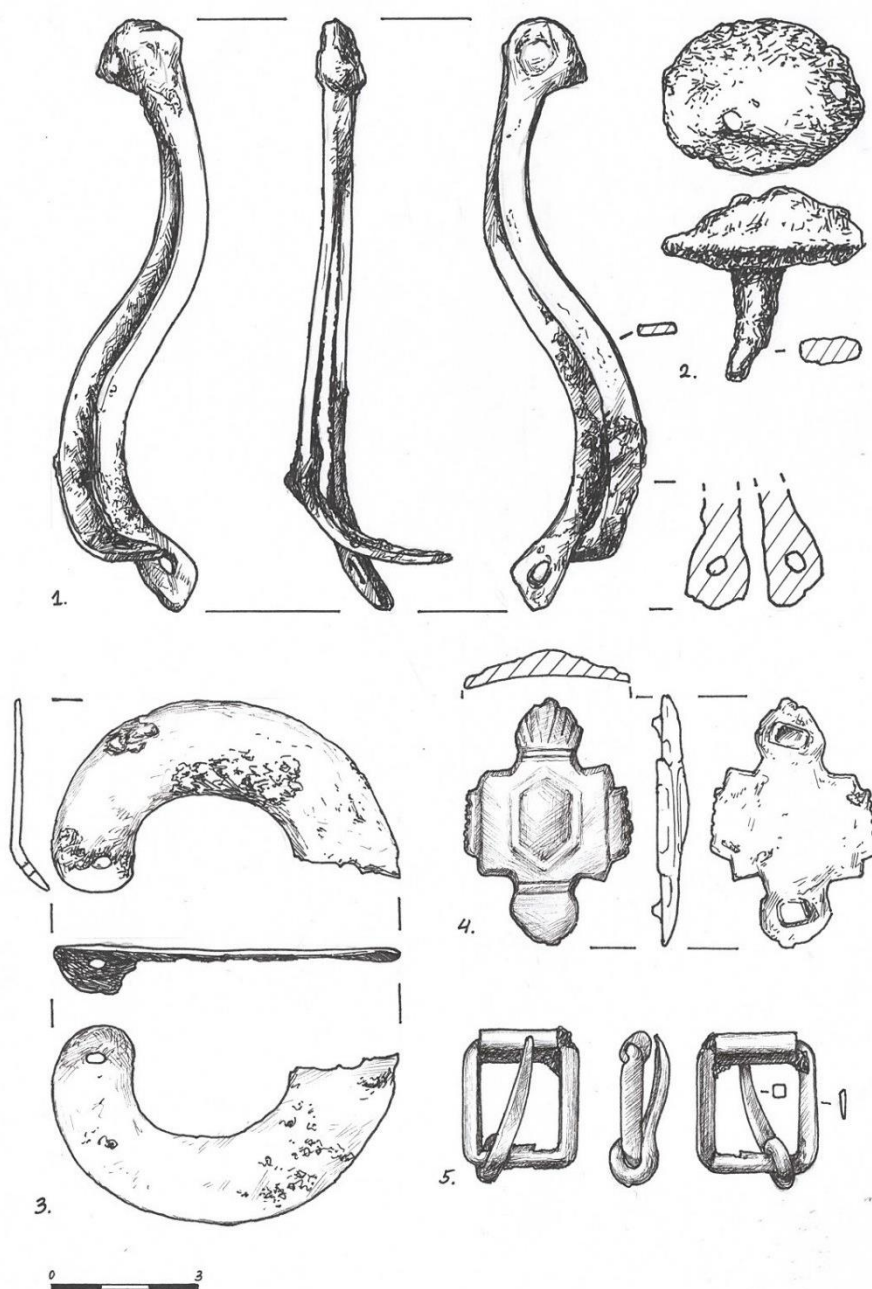

Рис. 13. Стрий, матеріали з розкопу-II: виріб із заліза (1) та бронзи (1, 3-5)

Fig. 13. Stryi, materials from excavation-II: iron (1) and bronze (1, 3-5) product

Споруда 1 на розкопі II. На площі розкопу II, розбитого на відстані 47 м північніше розкопу I, виявлено відносно добре збережені дерев'яні конструкції однієї і тієї самої довгої споруди, позначеної на плані Стрийського замку Гагерштайна 1778 р. (за нашою нумерацією, це «споруда А»). Правильність такого ототожнення підтверджують результати геодезичної зйомки (прив'язка виявлених під час розкопок 2023 р. об'єктів), бо при накладанні цих планів саме споруди 1 і 3 «сідають» на одну лінію, тобто мають спільну поздовжню вісь, яка простягається з півночі на південь (рис. 1). Так, розкопками I та II встановлено, що приблизна довжина «споруди А» на карті 1778 р. – понад 50–55 м.

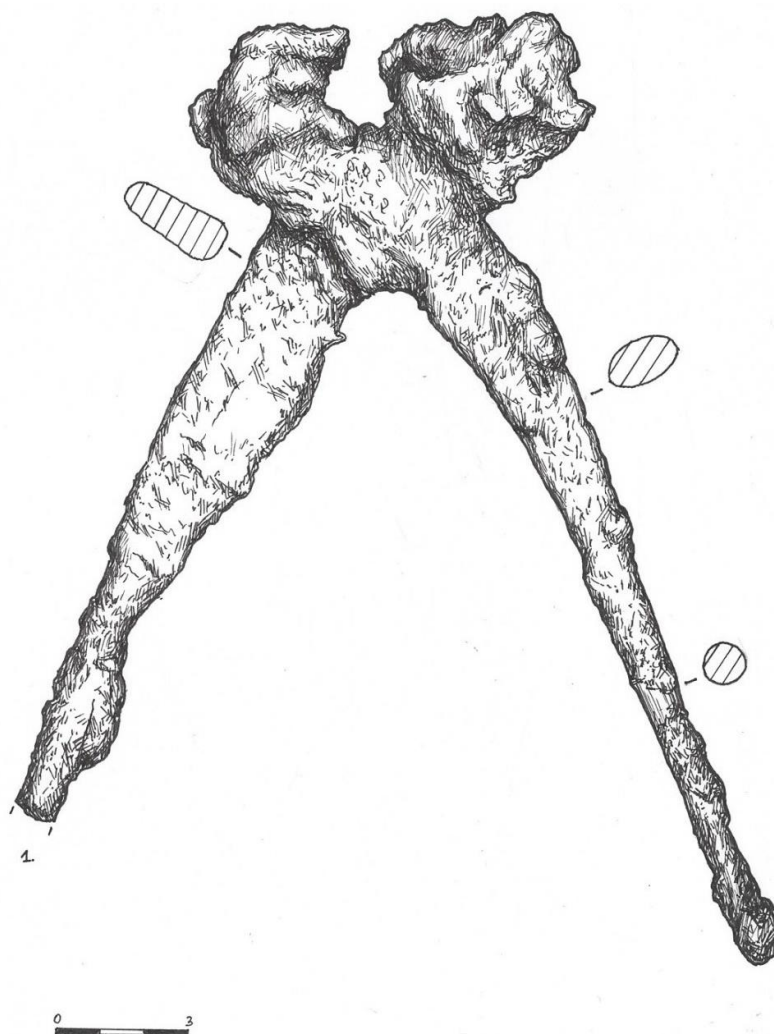

Рис. 14. Стрий, розкоп-II, залізні обценьки (кусачки)
Fig. 14. Stryi, excavation-II, iron plier (nippers)

У розкопі II на глибині 1,75–1,8 м від рівня сучасної поверхні простежено верхній край частково спорохнялих колод споруди 3, дубові підвалини якої залягали на глибині приблизно 2,5 м від сучасної поверхні. Як і в раніше дослідженому розкопі I, тут для зміцнення підвалин у низці місць було вертикально вбито у ґрунт дубові палі, на нижньому кінці загострені, які заглиблювалися до відмітки 3,4 м.

Особливо цікаві елементи каркасу – поперечні балки, чотиригранні в перерізі, і такої ж форми (і теж дуже прецизійно обтесані до стану абсолютно рівної поверхні) бруси-лежні, бічна сторона яких становила 28–30 см, що мали стабілізувати конструкцію від поперечної

деформації (рис. 15–19). Тобто ці два лежні у споруді 3 стабілізували саму дерев'яну конструкцію, не даючи їй осідати. Іншими словами, ці перпендикулярно розміщені (до підвалини) лежні розподіляли лінійне навантаження на ґрунт на більшу площу. При цьому основна(?) підвалина була комбінованою, оскільки складалася із двох щільно підігнаних між собою прямокутних брусів по 30 см кожен.

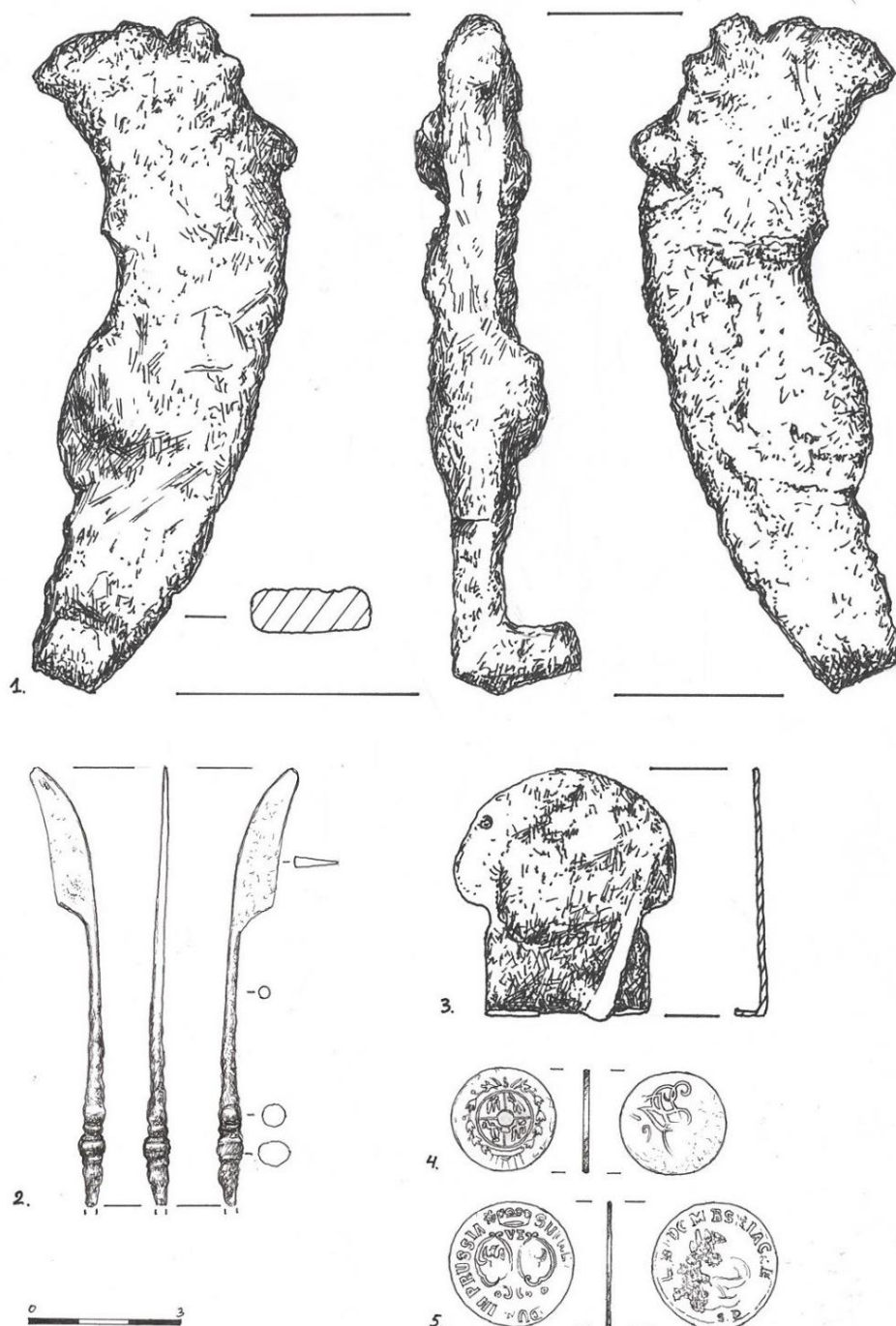

Рис. 15. Стрий, матеріали з розкопу-II: фрагмент залізної підкови (1), залізний десертний ніж (2), латунна декоративна накладка (3) та дві монети (4–5)

Fig. 15. Stryi, materials from excavation-II: fragment of iron horseshoe (1), iron dessert knife (2), brass decorative plate (3) and two coins (4–5)

На перерізі північної стінки розкопу II (рис. 4) добре видно рівень закладки основної поздовжньої підвалини споруди 3, яка зверху все ще зберігала нижні вінця дерев'яного зрубу, частина з яких була завалена до середини приміщення. Над передматериковим шаром (який у цьому місці представлений жовтим суглинком, мабуть, натічного походження?) є товстий (до 0,4–0,5 м) шар синьої тугої глини, який, мабуть, був штучно підсипаний, можливо, для гідроізоляції від тутешніх ґрунтових вод). На відстані до 3,5 м на захід від північного краю споруди 3, практично в самому куті розкопу II, виявлено край споруди, представлений верхніми вінцями зрубної (мабуть, прямокутної у плані) конструкції, яку простежено на глибині 1,3–1,7 м від рівня сучасної поверхні. Можливо, це була криниця.

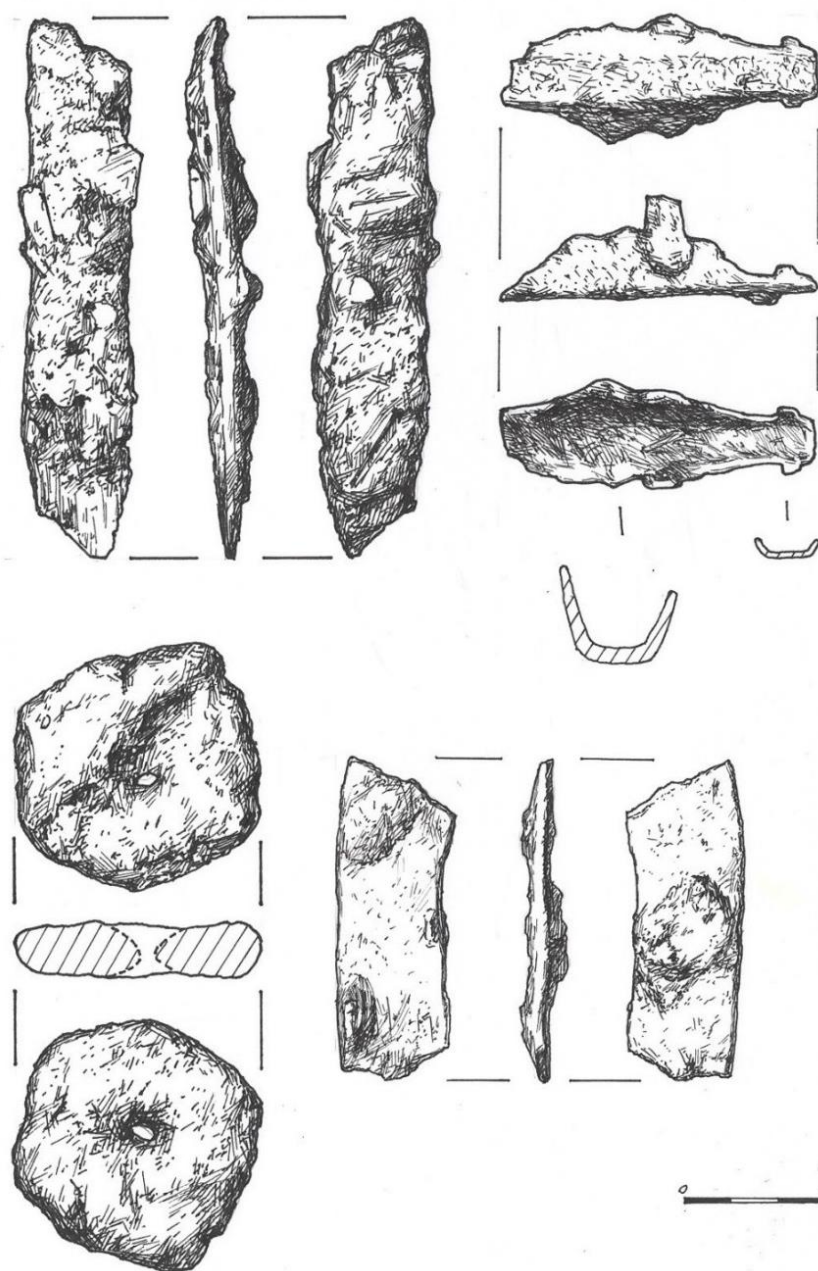

Рис. 16. Стрий, розкоп-II, залізні деталі від колісцевого механізму мушкета (1–4)

Fig. 16. Stryi, excavation-II, iron parts from the wheel mechanism of a musket (1–4)

Біля південного краю розкопу II виявлено частину кам'яного муру, техніка кладки якого за всіма параметрами інша, ніж мурована стіна, відкрита в розкопі I. На стратиграфічному перерізі цієї південної стінки в розкопі II бачимо з лівого боку від мурованої кладки добре видиму пазуху фундаментного рову (рис. 29). А це може свідчити про те, що фундамент під цю стіну будували відкритим способом. Іншими словами, простежена пазуха нагадує запуск фундаментного котловану під муровану стіну. Цікаво, що цей фрагмент фундаменту не виходить за лінію стіни, як це було прийнято практикувати на інших об'єктах того часу. Тобто, з якихось причин, тут відсутній верхній обріз фундаменту (який зазвичай має вигляд неширокої полицки).

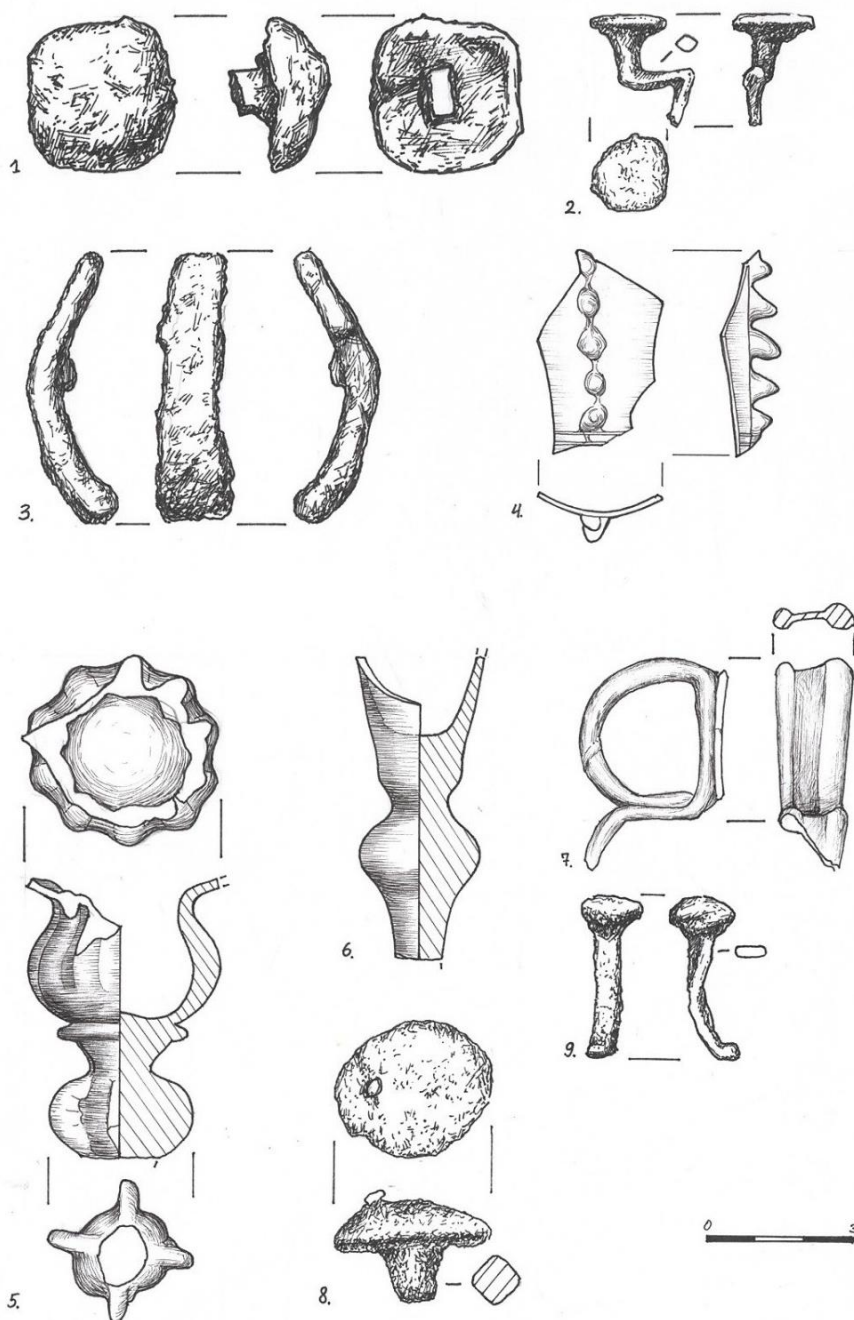

Рис. 17. Стрий, розкоп-II, зразки залізних (1-3, 8-9) та скляних (5-7) виробів
Fig. 17. Stryi, excavation-II, samples of iron (1-3, 8-9) and glass (5-7) products

Із цього стратиграфічного перерізу південної стінки розкопу II можна припустити, що після завершення функціонування дерев'яної споруди 3 майже впритул до неї був закладений фундаментний рів і вже в ньому виведено муровану кладку. З огляду на те, що під цим муром (нижній край якого лежить на відмітці 1,75 м) на глибині 2,3 м залягає рівномірний шар деревної стружки, трухи і обтятих тонких гілок, які не перегнили, можна припустити, що будівництво муру в розкопі II відбулося пізніше – за час спорудження і функціонування дерев'яної споруди 3.

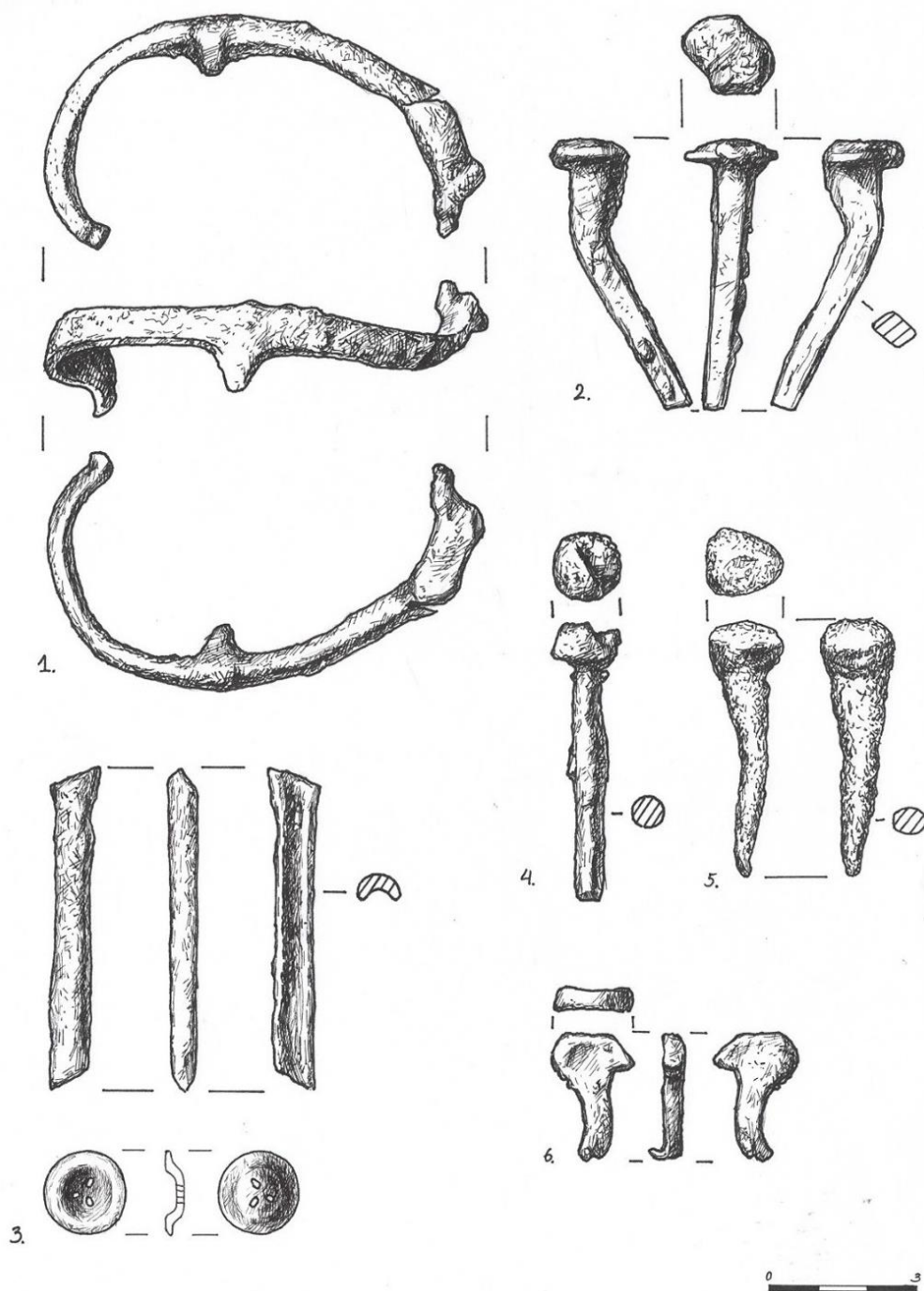

Рис. 18. Стрий, знахідки з розкопу-II: залізна підківка (1), залізна деталь (2), бронзовий гудзичок (3), залізні цвяхи (4-6)

Fig. 18 . Stryi, finds from excavation-II: iron horseshoe (1), iron part (2), bronze button (3), iron nails (4-6)

Розкопами I і II встановлено, що на цій ділянці колишнього Стрийського замку в певний період його існування (можливо, XVI–XVII ст.) була доволі довга дерев'яна споруда завширшки приблизно 5 м (ширина приміщень сягала 3,4 м із ймовірною галереєю завширшки 1,2–1,5 м зі східної сторони). Отож частини розкритих у розкопах I і II споруд, мабуть, представляють собою фрагменти однієї суцільної (завдовжки понад 50–55 м) споруди, яку, суто теоретично, могли використовувати як казарму, і вона позначена на карті Д. Гагерштайна 1778 р.

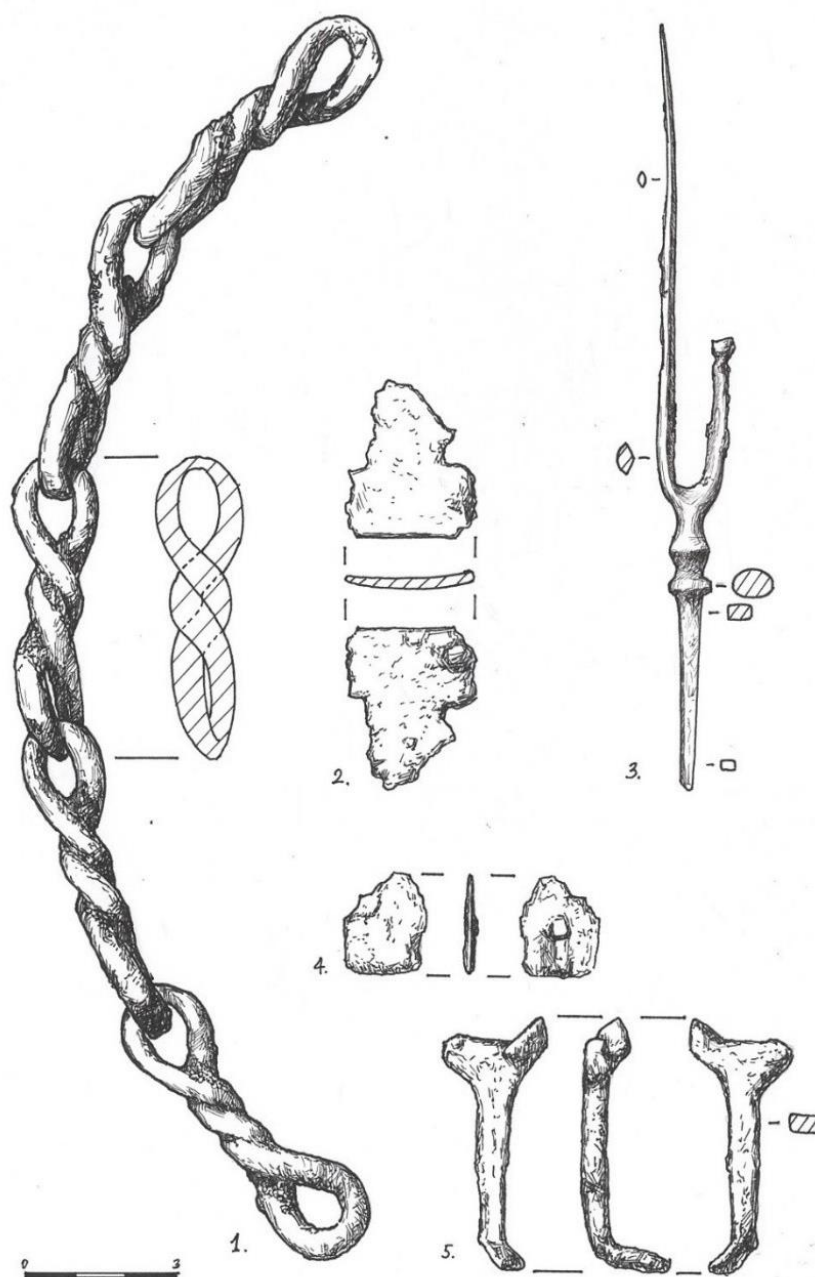

Рис. 19. Стрий, матеріали з розкопу-II: фрагмент залізного ланцюга (1), частина латунної декоративної бляшки (2), залізна виделка для м'яса (3), фрагменти залізних виробів (4–5)

Fig. 19 . Striy, materials from excavation-II: fragment of iron chain (1), part of brass decorative plaque (2), iron meat fork (3), fragments of iron products (4–5)

Виявлення «споруди В», зовнішні абриси якої позначені на плані Стрийського замку Д. Гагерштайна 1778 р. Із метою виявлення споруд, неодноразово згаданих у писемних матеріалах і зображених на картографічних джерелах з укріпленнями і забудовами замкового двору у Стрию в модерні часи, вперше було прошурфовано цегляну стіну (рис. 25), розташовану перпендикулярно до в'їзду на АТП, ліворуч (тобто на північний схід від сучасної адмінбудівлі АТП). Стверджено, що ця стіна, яка місцями зберегла цегляну кладку архаїчного вигляду, використовувалася під казарми щонайменше від XIX ст. і до 1939 р. Деякі ознаки цієї цегляної кладки вказують на можливе її датування XVII–XVIII ст.

Рис. 20. Стрий, замок. Початковий етап розчистки фрагменту середньої частини довгої просторової каркасної дерев'яної споруди кінця XIV–XV століть. На фото – дубові чотиригранні в перерізі бруси, які виконували роль стяжок-розпірок (працювали на розтяг), тоді як торцеві частини цих товстих брусів були заклинені у перпендикулярно розміщені, лежні-підвалини зрубним з'єднанням типу «ластівчиного хвоста»

Fig. 20. Stryi, castle. Initial stage of clearing a fragment of the middle part of a long spatial frame wooden structure of the late 14th–15th centuries. In the photo – oak beams, quadrangular in cross-section, which played the role of ties-spacers (were used for stretching), while the end parts of these thick beams were wedged into perpendicularly placed, log beds-foundations with a «dovetail» type of log connection

Шурфуванням стіни відкрито в нижній її частині (основі) два рівня фундаментів. Так, нижній пласт конструкції виконаний порядовим муруванням лупаних каменів туронської крейди з поверхтками слабого вапняно-піщаного розчину у фундаментному рові. Для рівномірного розподілу тиску цієї стрічкової конструкції на дно рову простеляли суцільну дерев'яну субструкцію у вигляді дощатого настилу завтовшки 6 см, дошки для якого обробляли

на тартаку (на фото 6 добре видно довгий дубовий брус, закладений під найнижчий шар фундаменту). Алювій у цьому місці починається з рівня $-1,8$ – $-1,9$ і доходить до -3 м.

На рівні другої верстви мурування через певні проміжки закладали поперечні кругляки діаметром 7–10 см для дренажу води. Це зроблено для того, щоб субструкція не гнила, бо перебувала у воді без доступу кисню (тому чудово збережена), а з денної поверхні вода мала дренажувати отворами через мур назовні. Фундаментний рів запущено з рівня 70–80 см від сучасної денної поверхні, тобто з-під рівня відмостки рінняком. Конструкцію муру датує шар під вимосткою, матеріал із якого належить до ранньомодерного періоду і не пізніше (здебільша фрагменти кахель та кераміки ренесансного часу, хоча трапляються й матеріали з перевідкладених шарів ранішого часу).

Рис. 21. Стрий, замок. Загальний вигляд на середню частину довгої просторової каркасної дерев'яної споруди-1 в процесі розчистки

Fig. 21. Stryi, castle. General view of the middle part of the long spatial frame wooden construction-1 in the process of clearing

Другий ярус конструкції фундаментів відкритого муру (ліворуч від в'їзду на АТП) уже наземний. Він складається із трьох верств відносно гладко оброблених (пиляних?) блоків щільного пісковика. Третій ярус конструкції – цегляне регулярне мурування переважно з чередуванням верст тичків і ложків. Попередньо Ю. Лукомський датував цю конструкцію австрійським періодом, хоч точніше її мають продатувати знахідки, виявлені під рінняковим замощенням на глибині 70–85 см. Натомість, Микола Гайда припускає, що цей відтінок цегляної стіни цілком може походити з ренесансних часів.

Опис речового археологічного матеріалу

Предмети озброєння зі Стрийського замку. Виявлені під час розкопок 2023 р. на замку предмети озброєння хоч і нечисленні, проте доволі промовисті. Наприклад, чи не найчастіше траплялися мушкетні кулі зі свинцю та олова (рис. 34), які широко використовували у військових кампаніях доби Ренесансу і раннього модерну. Трапилася навіть доволі рідкісна (щоб не сказати, унікальна) знахідка: в розкопі II під рівнем залягання уламків темно-синіх кахель у споруді 3 виявлено залишки колісцевого механізму від мушкета чи пістоля, від якого вціліло саме коліщатко діаметром 5,5 см і товщиною до 1 см, деталі спускового механізму та зовнішня накладка на ствол мушкета (рис. 16). Поряд із цими знахідками виявлено і бронзовий(?) предмет, який можна інтерпретувати як серпентин від гнотового запального замка в мушкеті. Його (серпентина) робоча частина була призначена для утримання гноту, який робили переважно з рослинних волокон, скручених у мотузку і просякнутих селітрою.

Рис. 22. Стрий, замок. Масивні дубові підвалини і стяжки-розпірки у дерев'яній споруді-1 в процесі розчистки

Fig. 22. Stryi, castle. Massive oak foundations and ties-spacers in the wooden structure-1 in the process of clearing

Цікаві моменти щодо озброєння на Стрийському замку знаходимо в його люстрації 1588 р., де зазначено, що в той час на замку було «33 старовинних губчастих мушкета» (Александрович, 1994, с. 60-61). У цьому повідомленні, мабуть, йшлося про мушкет як важку рушницю із гнотовим підпалом, що мала вагу до 10 кг і довжину до 1,8 м. При цьому калібр такого мушкета становив 20–23 мм, а сама мушкетна куля важила 50–60 г. Тому тут ідеться, мабуть, саме про ці (на тоді «старовинні») мушкети, оскільки в XVII ст. у використанні вже

були цілком інші – із кремінно-ударними замками, що мали незрівнянно більшу точність і кучність при попаданні. З огляду на те, що дальність польоту кулі такого мушкета сягала 250–300 м (і вони пробивали найміцніші захисні обладунки), то для оборонців Стрийського замку це було вкрай важливо, оскільки їм дуже залежало, щоби кулі з їхніх мушкетів могли перелітати через широке плесо озера, яке зусебіч оточувало bastіони замку у XVII ст., і щоби захисники могли вражати ворога ще на підступах.

Рис. 23. Стрий, замок. Загальний вигляд на західну частину довгої просторової каркасної дерев'яної споруди-1 під час розкриття

Fig. 23. Stryi, castle. General view of the western part of the long spatial frame wooden construction-1 during the discovery

Звісно, нині неможливо відрізнити, яка з тих свинцевих чи олов'яних мушкетних куль, знайдених під час археологічних розкопок на території АТП у 2023 р., належала захисникам Стрийського замку, а яка ворогові. Про військову залогу, яка тоді обороняла стрийські bastіонні укріплення на замку, довідуємося з донесення комісії 1664 р., згідно з яким на той рік тут перебувало 70 драгунів, хоч раніше (як записано в донесенні) було до сотні. За свідченням Антоні Прохаски, вони були підданими стрийського королівського старости і їх не мали права задіювати при жодних господарських роботах. Окрім того, драгуни Стрийського замку не платили податків, зате мусіли постійно перебувати в межах замкових укріплень зі своїми мушкетами, кулями й інших військовим реманентом (Александрович, 1994, с. 60-61).

Мабуть, із цього ж часу походить частина залізної шпори із зубчатою зірочкою на кінці (збережена довжина – 8,5 см (див. рис. 10, 1). Вона виявлена на дні дощатого водовідвідного каналу, дренажна система до якого була прокладена в західному напрямку від потужної

споруди 3, що припинила функціонування не пізніше першої половини XVII ст. На дні того ж водовідвідного каналу виявлено кільканадцять литих куль від мушкетів чи пістолів. За сукупністю ознак залізного шпору зі Стрия можна віднести до групи т. зв. гусарських шпор, численні різновиди яких з'явилися саме у XVII ст. (Zachiller, Forrer, 1891, p. 24, taff. XV, 5).

Рис. 24. Стрий, замок. Фрагменти конструкцій із дубових брусів у каркасній споруді-1 (на фото – один з етапів її розчистки)

Fig. 24. Stryi, castle. Fragments of structure made of oak beams in the frame construction-1 (in the photo – one of the stages of its clearing)

Цілі та фрагментовані предмети побуту. Про елементи екіпірування драгунів у Стрийському замку й інших військових підрозділів, які були на ньому розквартировані, свідчать численні знахідки залізних підків і підківки, які тоді були необхідним атрибутом солдатських та офіцерських чобіт на високих підборах. Підківки мають звичну для таких виробів дуговигнуту форму, а ті з них, які збереглися краще, ще й конічні невеликі шипи для закріплення в каблучці (рис. 18, 1).

Зі знарядь праці можна назвати великі залізні обценьки (кусачки) завдовжки 24 см із розведеними руків'ями, знайдені у споруді 3 в завалі румовища, яке охоплювало здебільш уламки пічних кахлів із темно-синьою поливою (рис. 14). Поряд з обценьками лежала частина кованого залізного ланцюга завдовжки 27 см, який складається із п'яти (вцілілих) ланок, кожна з яких має скручену, тобто виту, середину (рис. 19,1; 33).

До групи знарядь праці та побутового інвентаря належить також залізний гак, який міг бути вбитий у сволок під стелею у якійсь із тутешніх замкових казарм і на який могли завішувати лампу чи ліхтар. Цікаві й уламки залізних ножів, в одного з яких порівняно добре

збереглося довге лезо, а від іншого – навіть торцева частина руків'я, виготовленого з кістки чи рогу, а потім старанно заполірованого (рис. 10, 3). Особливо велику групу представляють знайдені під час розкопок на замку залізні цвяхи найрізноманітніших розмірів: від малесеньких цвяшків завдовжки до 1,5 см до великих кованих цвяхів із прямокутним у перерізі стержнем, довжина яких сягає до 20 см. Незначна частина (невеликих розмірів – до 5–7 см) має, на перший погляд, ніби непропорційно велику шляпку діаметром до 5–6 см і короткий стержень. Такі цвяхи, судячи з усього, служили декоративним оздобленням якихось дверей, дерев'яних скринь чи чогось іншого, що не потребувало скріплення. До доволі рідкісних знахідок на замку належать бронзові (чи латунні?) декоративні накладки, краї яких іноді додатково оформлені, а на зворотному боці мають сліди від заклепок для прикріплення.

Рис. 25. Стрий, замок. Фрагмент фундаменту споруди-В, зовнішні абрисы якої позначені на плані стрийського замку Д. Гагерштайна 1778 року

Fig. 25. Stryi, castle. Fragment of the foundation of the structure-B, the external outlines of which are marked on the plan of the Stryi castle by D. Gagershtein in 1778

Столові предмети (виделки, ножі), засоби гігієни й інші предмети побуту. Незначну групу знахідок із розкопок 2023 р. на замковому подвір'ї у Стрию становлять засоби гігієни й інші предмети індивідуального користування. Найімпозантішою знахідкою серед цієї групи речей є, мабуть, залізна столова виделка для м'яса з частково ушкодженим лівим зубом, яка має ну дуже делікатну форму (рис. 19, 3; рис. 32). Сама виделка дійшла до нашого часу без руків'я, тому загальну її довжину встановити неможливо. Зауважимо лише, що ота її залізна частина, яка трапилася у розкопі II при зачистці румовища у споруді 3, сягає у довжину 15 см при ширині 1,5 см і сформована на тонкому та прямокутному в перерізі стержні, який

вставлявся в кістяне чи рогове руків'я. При переході до робочої частини на стержні збереглися два овальні в перерізі кулеподібні потовщення (рис. 19, 3).

Рис. 26. Стрий, замок. Загальний вигляд на центральну частину основної масивної підвалини з брусами-лежнями, які розміщені перпендикулярно

Fig. 26. Stryi, castle. General view of the central part of the main massive foundation with perpendicularly placed beams

Мабуть, до цієї ж групи столових приборів, якими тоді були звикли користуватися за трапезним столом магнатські й королівські родини, а також старости та інший впливовий стрийський люд на замку, належить і майже цілий десертний(?) ніж із дуговигнутою спинкою і такою ж вигнутою робочою частиною з добре заточеним по краю лезом (рис. 15, 2). Цікаво, що при переході в руків'я на стержні цього невеличкого десертного ножа присутні подібні кулеподібні потовщення, які бачимо й на залізній виделці до м'яса. Можливо, такі маленькі ножі в той час використовували під час поїдання дикої птиці малих і маленьких розмірів.

До засобів особистої гігієни належить майже ціла (із втраченою щетиною) зубна щітка завдовжки 10,8 см, зроблена зі спеціально випрямленої рогової пластини й обпиляна по краях у таку форму, щоб її зручно було тримати у пальцях (рис. 11, 2). Її особливість у тому, що на протилежному (від робочої частини) краю – на самому торці – вона оформлена в зубочистку і має для цього спеціальний гачок (рис. 11, 2). До групи особистих речей треба, мабуть, віднести й цілий бронзовий (або ж латунний) наперсток трапецієподібної в перерізі форми зі зглаженою і ледь опуклою верхньою частиною. Уся поверхня цього наперстка вкрита густо розміщеними крапочками, призначеними для опертя-фіксації кінчика голки (рис. 11, 6).

По-своєму унікальний бронзовий пустотілий гудзичок, який зберіг покриття позолотою. Він має восьмигранну у плані форму із згладженими кутами, а на лицевій стороні прикрашений надзвичайно делікатним і мініатюрним зображенням (рис. 18, 3). На звороті – велику петельку для пришивання і, що цікаво, два наскрізні отвори, через які проглядається його пустотіла середина.

Рис. 27. Стрий, замок. На фото – прикінцеве розкриття однієї із дубових підвалин зі стяжками-розпірками (судячи з усього на ці масивні дубові підвалини і розпірки-стяжки, вже на стадії проектування цієї споруди, були заплановані дуже сильні динамічні навантаження зверху), бо вузли досліджуваної споруди були оперті на жмутках (системі) вертикальних кругляків-свай, які будучи гострозаточеними на нижньому кінці були вбиті у ґрунт на глибину понад 4,10 м

Fig. 27. Stryi, castle. In the photo – the final discovery of one of the oak foundations with ties-spacers (apparently, very strong dynamic pressures from above were planned for these massive oak foundations and ties-spacers, already at the stage of design of this structure), because the nodes of the studied construction were supported on bundles (system) of vertical round piles, which, being sharpened at the lower end, were driven into the ground to a depth of more than 4.10 m

Ще одна знахідка, яка належить до розряду особистих речей, – пряжка, що зберегла рештки якісної позолоти. Вона має прямокутну рамку й добре збережений і рухомий язичок. Судячи з її форми та парадного оздоблення, могла належати чоловікові – вірогідно, до металевих елементів шкіряної портупеї тогочасного драгуна чи іншого військового.

Доволі чисельну групу серед виявлених предметів становлять уламки скляних виробів. Чи не найбільше траплялося віконного скла (т. зв. місячні скельця) – прозорі або мутні скельця круглої форми діаметром 10–13 см. Траплялися в розкопах також уламки скляних ваз

вишуканої форми, зокрема фрагменти їх вушок і покриток (рис. 17, 5–7), а також ніжки фужерів, келихів, чарок, уламки склянок та інших тонкостінних посудин, зокрема з делікатними наліпами (рис. 17, 5–7).

Рис. 28. Стрий, замок. Загальний вигляд на центральну частину основної масивної підвалини з брусами-лежнями, які розміщені перпендикулярно (фото в процесі розчистки споруди)

Fig. 28. Stryi, castle. General view of the central part of the main massive foundation with perpendicularly placed beams-spacers (photo made in the process of clearing the structure)

Із нумізматичних знахідок можна назвати срібний шостак (6 грошей) викарбуваний у Бранденбург-Пруссії 1699 р. за правління Фрідріха III (1688–1700). Монета має діаметр 24,8 мм, товщину 0,9 см і вагу 3,27 г. На аверсі – легенду: «FRID III DGMBRSRIAC SUPREMUS DUX IN PRUSSIA» (рис. 15, 4–5). Друга зі знайдених монет – мідна, номіналом 1 польський грош часу правління короля Станіслава II Августа Понятовського, на аверсі якого вказана дата – «1768». Діаметр монети – 21 мм, вона із гладким гуртом і вагою 3,89 г. Місцем її карбування був, мабуть, Краків, але це (з огляду на деякі особливості відбитка штемпеля) потребує додаткового дослідження. Також траплялися, як це звично в культурних шарах досліджуваного періоду, мідні соліди, які карбували з 1659 р. по 1668 р. на монетних дворах Речі Посполитої. Однак відмінність цих солідів із розкопок на Стрийському замку в тому, що практично в жодній не проглядаються ні написи, ні зображення (можливо, внаслідок кислотності тутешнього ґрунту).

Основні результати остеологічного дослідження. Кістковий матеріал з археологічних розкопок 2023 р. на території колишнього Стрийського замку проаналізував зоолог, кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу моніторингу та охорони тваринного світу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України Євгенія Яніш. Згідно з результатами її

дослідження, остеологічні матеріали зі Стрийського замку належать до категорії «кухонні рештки» (охопно зі свійськими конем та собакою), що опосередковано підтверджує їх анатомічний склад і сліди зовнішнього впливу на них. Євгенія Яніш визначила 10 видів ссавців, залишки яких знайдено на розкопах I та II: бик свійський, кінь свійський, свиня свійська, вівця та коза свійські, собака свійський, кіт свійський, олень шляхетний, козуля та кабан. Так, за кількістю кісток домінують залишки дрібної рогатої худоби (ДРХ), на другому місці – свиня свійська. Олень, кабан і козуля, за археозоологічною класифікацією, належать до м'ясної здобичі.

Рис. 29. Стрий, замок. Загальний вигляд на центральну частину основної масивної підвалини з брусами-лежнями. На задньому плані на фотографії – частина кам'яного муру пізнішого за час функціонування споруди-1. На стратиграфічному перерізі бачимо, що з лівого боку від мурованої кладки, добре видимої пазуху фундаментного рову

Fig. 29. Stryi, castle. General view of the central part of the main massive foundation with beams-spacers. In the background of the photograph is a part of the stone wall later than the time of functioning of structure-1. In the stratigraphic section we see that on the left side of the masonry, the sinus of the foundation ditch is clearly visible

У результаті дослідження Є. Яніш виявила дві розмірні категорії фрагментів кісток. Вона припустила, що посуд, у якому готували м'ясо, мав діаметр отвору приблизно 15 см. Кістки до 6 см, імовірно, вказують на розрубання трубчастих кісток із метою видобування кісткового мозку. На дослідній ділянці колишнього Стрийського замку, основним джерелом їжі тваринного походження були сільськогосподарські тварини, полювання мало менше значення в житті місцевого населення. Також на досліджуваній пам'ятці було розвинене птахівництво.

На замку у Стрию, як свідчать проаналізовані остеологічні матеріали, був як м'ясний напрям використання сільськогосподарських тварин, так і прижиттєве їх використання. Зокрема, ДРХ використовували і для вживання в їжу, і для отримання молока та вовни. Забій відбувався переважно в осінньо-зимовий період та у квітні, коли запаси їжі ставали мінімальними. Знахідки на розкопі II кісток собак зі слідами кухонних надрізів, можливо, стосуються подій 1523 р. або 1634 р., коли під час набігу ординців місто було спустошене. Можливо, до цих подій належать і кістки диких птахів, зокрема воронових, визначених у матеріалі.

Рис. 30. Стрий, замок. Загальний вигляд на центральну частину основної масивної підвалини з брусами-лежнями у споруді-1

Fig. 30. Striy, castle. General view of the central part of the main massive foundation with beams-spacers in construction-1

Також цікаво, що під час палеозоологічного дослідження за матеріалами зі Стрийського замку визначено шість видів птахів: курка свійська, крижень/качка свійська, журавель сірий, припутень, ворона сіра та галка(?) (переважають залишки курки свійської).

У підсумку реконструйовано, що в XVI–XVII ст. досліджувана територія Стрия та його околиці перебувала в лісостеповій зоні з переважанням мішаних і широколистяних лісів, із домінуванням дуба, липи, ясеня та в'яза, із вкрапленнями бука. У XVI ст. максимальна глибина снігового покриву взимку становила до 30 см. Вказаний період відповідає другій фазі Малого льодовикового періоду з невеликим потеплінням. Загалом, враховуючи наявність теплолюбних видів-біоіндикаторів, Є. Яніш припустила, що основна частина археозоологічного матеріалу зі Стрийського замку може датуватися часом до 1600-х років.

Отож переданий на палеозоологічне вивчення остеологічний матеріал із розкопів на Стрийському замку, становив: об'єм вибірки – 312 фрагментів тваринного походження, з них: 261 – кістка ссавців (64 особин), 51 – птахів (33 особин). Збереженість матеріалу в середньому становить 4 бали за 5-бальною шкалою. Залишки тварин Є. Яніш визначила за допомогою порівняння кісткових фрагментів з екземплярами сучасних і субфосильних видів із колекції Національного науково-природничого музею НАН України, а також із приватної остеологічної колекції Євгенії Яніш.

Рис. 31. Стрий, замок. Загальний вигляд на південну частину розкопу із фрагментом кам'яного муру споруди-2. На стратиграфічному перерізі цієї південної стінки прослідковується пазуха фундаментного рову

Fig. 31. Striy, castle. General view of the southern part of the excavation with a fragment of the stone wall of construction-2. The sinus of the foundation ditch is visible on the stratigraphic section of this southern wall

Визначення видового складу показало, що в матеріалі присутні 10 видів ссавців, які належать до трьох рядів: парнопали (*Artiodactyla*) – родина порожнисторогі (*Bovidae*), родина оленеві (*Cervidae*), родина свині (*Suidae*); непарнопали (*Perissodactyla*) – родина коневі (*Equidae*): підвид хижі (*Carnivora*) – родина собачі (*Canidae*), родина котячі (*Felidae*). Більша частина віднесених до виду кісток ссавців (80 %) належить свійським тваринам: бик свійський (*Bos taurus* Linnaeus, 1758) (зокрема й віл), кінь свійський (*Equus caballus* Linnaeus, 1758), свиня свійська (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758, рис. 3, 5), вівця (*Ovis aries* Linnaeus, 1758, рис. 6) і коза свійська (*Capra hircus* Linnaeus, 1758), собака свійський (*Canis familiaris* Linnaeus, 1758, рис. 7) та кіт свійський (*Felis catus* Linnaeus, 1758). 20 % визначених кісток належать диким видам: оленю шляхетному (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758), козулі європейській (*Capreolus capreolus* Linnaeus,

Рис. 32. Стрий, замок. На фото – залізна столова виделка для м'яса із частково ушкодженим лівим зубом

Fig. 32. Stryi, castle. In the photo – an iron table fork for meat with a partially damaged left tooth

розбирання туші тварині відрубали голову. Також знайдені хребці бика свійського, кабана, ДРХ, які також мають сліди розрубання – вздовж тіла хребця. Згідно зі статистикою, можемо висувати, що такі великі за розміром тварини, як бик свійський, кінь, олень і кабан, були розрубані на частини під час розбирання туш, тоді як менші за розміром свійські тварини переважно розбирали ножами, оскільки кістки переважно мають надрізи.

На кістках таких тварин, як кінь свійський, собака та кіт свійські також зафіксовано сліди надрізів, які відповідають категорії кухонних. Таз kota має слід від вколювання колючо-ріжучим знаряддям, імовірно ножем. Можливо, що в досліджуваний період на поселенні міг бути голод, що спричинило вживання у їжу цих видів (щодо kota – питання відкрите). Але згідно з нашим багаторічним дослідженням, вживання в їжу конини та собачатини насправді

1758) та кабана (*Sus scrofa Linnaeus*, 1758). Ці види належать до м'ясної категорії здобичі. Але із врахуванням мінімальної кількості особин, частка диких видів суттєво зменшується і становить 2 %, оскільки 5 кісток козулі належали дорослій особині, 33 кістки оленя шляхетного – двом особинам (дорослій і молодій), а 12 кісток кабана – трьом особинам (дорослій, молодій і напівдорослій). При визначенні видових і статеві-вікових співвідношень обов'язково враховувати не лише абсолютну кількість кісток, а й мінімальну кількість особин, яким вони могли належати. Всі кістки належать до категорії «кухонні залишки», що опосередковано підтверджують сліди штучного впливу на поверхні низки з них: сліди від надрубів і надрізів, погризи собакою, сліди впливу вогню. На 88 кістках виявлені сліди зовнішнього впливу.

Цікаво, що погризи собаками, як встановила Є. Яніш, по-перше, вказують на наявність цього виду на поселенні, хоча серед кісток їхніх залишків може бути не виявлено. По-друге, це означає, що після того, як м'ясо з'їли, кістки, ймовірно, якийсь час залишалися відкриті і собаки та гризуни мали до них вільний доступ. Ще в одному випадку виявлений отвір у діяфізі плісневової кістки ДРХ. Подібні робили, щоби виварити кістковий мозок, але для точного призначення саме цього отвору потрібні додаткові дослідження. В одному випадку виявлені надруби на епістрофеї – другому шийному хребці вівці свійської. Відповідно, у процесі

було набагато поширеніше в різні епохи у представників різних культур, ніж вважалося раніше. Розмір фрагментів кісток (найчастіше відрубані фрагменти ребер чи хребців) опосередковано може вказувати на спосіб розбирання туші, приготування м'яса та діаметр отвору посуду, у якому страву готували.

Рис. 33. Стрий, замок. На фото – частина кованого залізного ланцюга довжиною 27 см, який складається із п'яти (вцілілих) ланок, кожна з яких має скручену, тобто – виту, середину

Fig. 33. Stryi, castle. In the photo – part of a forged iron chain 27 cm long, consisting of five (preserved) links, each of which has a twisted, i.e. spiral, inner part

Під час досліджень Є. Яніш виявила, що серед кісток, для яких можливе коректне визначення віку (за Волохом, 2022; Клевезаль, 2007), трапляються залишки дорослих (старших за 18 місяців, рис. 4), молодих особин і молочних тварин (2–3 місяці). Старих (сеньєльних) особин у матеріалі не виявлено. Висновки зроблено з урахуванням мінімальної кількості особин. Для бика та коня кількість дорослих особин переважає кількість молодих. Всі ці особини були використані в їжу. Те, що майже половина особин – молоді, вказує на суттєве значення м'ясного використання корів та коней на поселенні. Звичайно, корів і кобил також використовували для отримання прижиттєвої продукції – молока, волів – для перевезення вантажів (у матеріалі є фаланга зі слідами запалень та розростання кісткової тканини внаслідок навантажень), коней, звичайно, використовували для верхової їзди.

Також варто відзначити, що більшість свиней, для яких було можливо визначити вік, – молоді, відповідно значну частку поголів'я з'їдали в молодому віці. Переважав м'ясний напрям господарства. Для мисливських видів (олень, козуля, кабан – у матеріалі є як доросла особина, так і молода), а також для такого виду, як кіт свійський, притаманний дорослий вік. Адже, із врахуванням енергозатрат, вигідніше спрямувати зусилля на полювання за дорослою особиною. А оскільки котів зазвичай заводили для протидії мишам, то відповідно тварина теж доживала до дорослого віку. Кістки собак належали як дорослим тваринам, так і двом цуценяткам. Для ДРХ також виявилася значна кількість молодих особин, але більшість – дорослі. Крім того, дорослими були особини кіз та овець. На підставі отриманих даних,

припускаємо, що ДРХ використовували як для вживання в їжу (м'ясний напрям), так і для отримання прижиттєвої продукції (молоко, вовна).

За ступенем прорізування зубів і приростання епіфізів до кісток, для 28 особин вдалося встановити більш точний вік. Оскільки відомо, у якому місяці орієнтовно народжують потомство різні види ссавців у природі, можливо вирахувати приблизно час загибелі тварин. Сільськогосподарські тварини за репродуктивним циклом у минулому також були близькими до диких «родичів». Так, частина тварин до року забита в осінньо-зимовий період другого року життя, коли досягла розміру майже дорослої особини, що притаманно поселенням цього часу. Ще частина – забита наприкінці зими – на початку весни – у найбільш голодну пору року. На тоді припадає здобуття оленя та кабана. Ймовірно, саме в цей період значення полювання знов стає актуальнішим. На першому році життя забито кілька молочних поросят.

Рис. 34. Стрий, замок. На фото – свинцеві кулі до вогнепальної зброї, які були виявлені у водовідвідному каналі, який відходив від споруди-1 і яка припинила своє функціонування не пізніше XVI століття

Fig. 34. Stryi, castle. In the photo – lead bullets for firearms, which were discovered in the drainage canal, which led away from the structure-1 and which ceased to function no later than the 16th century

Також зоолог Є. Яніш проаналізувала співвідношення різних частин скелета ссавців у матеріалі. Так, переважають кістки нижньої частини кінцівок та черепа (тобто ті, які менше використовуються в їжу і вони досить міцні, щоби зберегтися в археологічному літописі, зокрема зуби). Ребра, плечові кістки та лопатки – навпаки маркують найбільш вживані частини тварини. Крім того, у матеріалі виявлені у значній кількості кістки птахів. Із них в 11,7 % вид не визначено у зв'язку зі значною фрагментацією кісток. У матеріалі домінують кістки курки свійської (*Gallus gallus Linnaeus*, 1758). Зокрема є кістка, яка належала самцю (півню), три – самкам (куркам), чотири – одній молодій особині (курчаті). Все разом вказує на те, що на поселенні було розвинене птахівництво. Кістки крижия – дикої качки (*Anas platyrhynchos*

Linnaeus, 1758) і свійської качки дуже подібні, відповідно сказати, чи це залишки свійського чи дикого птаха, – неможливо. Цікаво, що також виявлені рештки диких птахів, зокрема журавля сірого (*Grus grus Linnaeus*, 1758), припутня (*Columba palumbus Linnaeus*, 1758) – найбільшого за розміром дикого голуба, який трапляється на території України, а також воронових птахів – ворони сірої (*Corvus cornix Linnaeus*, 1758) та, за попередніми результатами, галки (*Corvus monedula Linnaeus*, 1758). У минулому на журавлів полювали та вживали їх в їжу, на припутня і сьогодні дозволене полювання. Воронові ж птахи могли потрапити в матеріал як випадково (наприклад, вбили ворону та викинули у сміттеву яму), так і в якості їжі. Наші попередні висновки дають змогу припустити, що в досліджуваний період міг бути брак продуктів (наприклад, унаслідок військових дій) і в їжу могли використовувати будь-яких тварин, яких змогли вполювати. Для точних висновків необхідні подальші комплексні дослідження.

Отже, можна ствердити, що на дослідженій частині колишнього Стрийського замку основним джерелом їжі тваринного походження були сільськогосподарські тварини, а полювання відіграло меншу роль у житті місцевого населення. Також було розвинене птахівництво. Крім того, опираючись на знахідки видів-біоіндикаторів змін середовища (олень шляхетний, кабан, козуля, ДРХ, кінь, ВРХ (велика рогата худоба) і свиня свійська), можна реконструювати палеоекологічні умови. Так, у XVI–XVII ст. н.е. поселення перебувало в лісостеповій зоні з переважанням мішаних і широколистяних лісів, переважно з домінуванням дуба, липи, ясена та в'яза, із вкрапленнями бука. Для випасу ВРХ, коней і ДРХ потрібні відкриті трав'янисті території, а взимку, якщо сніг не глибокий, – можливість для тебенівки або заготовлені запаси сіна. Частково цю потребу може перекрити випас у заплаві річок. У XVI ст. н.е. максимальна глибина снігового покриву взимку становила до 30 см. Вказаний період відповідає другій фазі Малого льодовикового періоду із невеликим потеплінням.

Підбиваючи підсумок розкопок 2023 р. на Стрийському замку, зазначимо, що двома розкопками було відкрито залишки двох великих дерев'яних споруд і низки кам'яних стін від мурованих споруд замку. Згідно з археологічними даними та писемними джерелами, найбільш ранні з цих споруд могли закласти ще наприкінці XIV століття або ж у 30-х роках XV ст. власник Стрийського замку Закліка Тарло герба Топір (тобто саме в час надання Магдебурзького права Стрию) і після частих перебудов вони могли проіснувати до 1770-х років.

У процесі археологічних досліджень на Стрийському замку 2023 р. виявлено численний і добре датований матеріал здебільша XVI–XVII ст.: уламки керамічних і скляних посудин, віконні скельця, фрагменти пишно декорованих ренесансних і ранньо-барокових кахлів, оздоблення каміну, палеозоологічні рештки, велика колекція різнопрофільної цегли (зокрема клінкерного випалу), уламки цегли з покриття долівки, численні уламки ліпнини, зокрема з розписом), а також монети, мушкетні кулі, кулі до пістоля, залізне ядро до гармати, предмети особистої гігієни (зубні щітки із зубочистками) та фрагменти порцелянових посудин. Колекція залізних предметів охоплює великі обценьки, фрагменти витих ланців, підковки для чобіт, фрагмент шпори, деталі коліщатого механізму мушкета, фрагмент кінської підкови, залізну виделку для м'яса та ін. Знахідки після завершення досліджень, згідно із чинним законодавством і за інвентарним списком, передано до Львівського музею історії релігії. Подальша доля виявлених у 2023 р. дерев'яних і мурованих споруд Стрийського замку має бути вирішена відповідно до чинного законодавства і за участю Стрийської містобудівельної ради, головного архітектора Стрия та профільних управлінь державних органів.

ЛІТЕРАТУРА

Александрович В. (1994). Образотворчі напрями в діяльності майстрів західноукраїнського малярства XVI–XVII століть. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1994. Т. 227: Праці Секції мистецтвознавства. С. 60–61.

Бандрівський М. (2002). Нові матеріали до західної периферії культури карпатських курганів (за матеріалами розкопок у Стрию в 1990 році). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Львів. Вип. 8. С. 119–122.

Бандрівський М. (1990). Археологія Стрийщини. *Голос Стрийщини*, 17 липня, №87, Стрий. С. 3.

Бандрівський М., Сулик Р. (1994). До проблеми походження міста Стрия. *Еволюція розвитку слов'янських градів VIII–XIV ст. у передгір'ї Карпат і Татр*: Тези доповідей Міжнародної наукової конф. Львів. С. 52–54.

Бандрівський М., Сулик Р. (1992). Відкриття давньоруського поселення в Стрию. *В своїй хаті своя правда: сторінки історії Стрия*. Стрий. С. 29–35.

Zachiller R., Forrer R. (1891). *Der Sporn in seiner Formen-entwicklung*. Berlin. 25 p.

REFERENCES

Aleksandrovykh, V. (1994). Obrazotvorchi napriamy v diialnosti maistriv zakhidnoukrainskoho maliarstva XVI–XVII stolit. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni T. Shevchenka: Pratsi Sektsii mystetstvoznavstva*, 227, 60–61.

Bandrivskyi, M. (2002). Novi materialy do zakhidnoi peryferii kultury karpatskykh kurhaniv (za materialamy rozkopok u Stryiu v 1990 rotsi). *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 8, 119–122.

Bandrivskyi, M. (1990, 17 lypnia). Arkheolohiia Stryishchyny. *Holos Stryishchyny*, 87, 3.

Bandrivskyi, M., Sulyk, R. (1994). Do problemy pokhodzhennia mista Stryia. *Evoliutsiia rozvytku slovianskykh hradiv VIII–XIV st. u peredhiri Karpat i Tatr: tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*, 52–54.

Bandrivskyi, M., Sulyk, R. (1992). Vidkryttia davnoruskoho poselennia v Stryiu. *V svoii khati svoia pravda: storinky istorii Stryia*, 29–35.

Zachiller R., Forrer R. (1891). *Der Sporn in seiner Formen-entwicklung*. Berlin.

Стаття: надійшла до редакції 20.08.2025

прийнята до друку 11.11.2025

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE STRYI CASTLE IN 2023 (PREVIOUS ANNOUNCEMENT)

Mykola BANDRIVSKYI¹, Roman SULYK²

¹ Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: bandrm@ukr.net

² Archaeological Commission of the Shevchenko Scientific Society
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: r.sulyk@gmail.com

The preliminary results of the first archaeological research of the Stryi Castle, conducted in 2023, are presented. It was established that its lower part survived, while the upper part (the above-ground part of the castle structures) was dismantled by the Austrian authorities after 1772. Two excavations revealed separate sections of a long wooden construction approximately 5 m wide (the width of the rooms reached 3.4 m, with a probable gallery 1.2–1.5 m wide on the eastern side). It is noted that particularly interesting elements of the frame are the transverse beams, tetrahedral in cross-section, and the same shape (and also very precisely hewn to a completely flat surface) lying beams, the lateral side of which was 28–30 cm, which were supposed to stabilize the structure from transverse deformation.

It is traced that piles were widely used at the earliest stages of the construction of the Stryi Castle, because of the marshy and flooded terrain. It was noted that these deeply driven into the soil (over 4.1 m) wooden piles

still could not sustain the loads in some places, as evidenced by their «pushing through», and even through, the southern tie-spacer. It was observed that at the same time the upper ends of the piles literally split the thick tie-spacer beam in this place. It was stated that this could have happened either due to the constant and strong load on the side walls of building 1, or be the result of dynamic loading (from the operation of a mill, a bellfounding workshop or some kind of mechanical forging in this place). It is assumed that this continuous structure – more than 50–55 m long – which, apparently, was built in the 14th–15th centuries, could have been used as a barracks for the local castle garrison, and we believe that it is marked on the map of Stryi Castle made by D. Gagershtein in 1778.

It is also assumed that, according to archaeological data and written sources, this long wooden structure (barracks?) could have been one of the buildings that was constructed here in the 1530s by the owner of Stryi Castle, Zaklika Tarlo of the coat of arms Topir, and which, due to reconstructions, existed until the 1770s. It is assumed that after the finish of the functioning of this long barracks, a foundation ditch was dug almost right next to it and in it no later than the 15th century the masonry of a new two-part masonry structure approximately 14 m long was built, which first served as an arsenal, and later as a castle and city treasury, and was completely discovered in the following field season.

Numerous and well-dated archaeological material, mainly from the 16th–17th centuries, was published for the first time including fragments of ceramic and glass vessels, Gothic block bricks, window panes, fragments of richly decorated Renaissance and early Baroque tiles, fireplace decoration, paleozoological remains, a large collection of variously profiled bricks (including clinker-fired), fragments of bricks from the floor covering, numerous fragments of stucco (including painted ones), coins, musket and pistol bullets, an iron cannon ball, personal hygiene items (toothbrushes with toothpicks) and fragments of porcelain vessels. It is noted that the collection of iron items includes large piler, fragments of twisted chains, shoelaces for boots, a spur fragment, details of a musket wheel mechanism, a fragment of a horseshoe, an iron meat fork, etc.

It is claimed that the materials from the excavations of the Stryi Castle, which were first introduced into scientific circulation, expand the generally accepted ideas about fortress construction in the Ukrainian Sub-Carpathian region in the Late Middle Ages and Early Modern Era.

Key words: Stryi Castle, archaeological research, wooden construction.